

II. A csíksomlyói búcsú turisztikai vizsgálata

1. Bevezetés

Ha manapság valaki a nemzet újraegyesítésének legbeszédesebb szimbólumát, annak vallási és nemzeti kegyhelyét keresné, akkor semmiképpen sem kerülheti el Csíksomlyót. A székelyföldi szakralitás meghatározó helye több évszázados múltra tekint vissza, az elmúlt évtizedek során pedig a magyarság legfontosabb, legismertebb zarándokhelyévé vált, ahol a nemzet évről évre át- és megélheti az összetartozás tudatát, illetve a közös gyökerek valóságát és megtartó erejét.

Csíksomlyó egyben a legnagyobb kultikus központja a magyar Mária-tiszteletnek is. Ide megnyugodni, kiengesztelődni, erőt gyűjteni, imádkozni, énekelni, vagyis búcsút nyerni sereglenek Mária magyar hívei. A Nemzetstratégiai Kutatóintézet Boldogasszony-tárlatának kárpátaljai kiállító művésze, a néhai Magyar László így fogalmazott Csíksomlyóról: „*Onnan ered a jóindulat...*”

Jelen tanulmány a Nemzetstratégiai Kutatóintézet azon kutatásának ismereteit és tapasztalatait tartalmazza, amely turisztikai szempontrendszer szerint vizsgálta a csíksomlyói búcsút. A feltárás arra irányult, hogy megvilágítsa a résztvevők szakrális és történelmi motivációit, illetve azt is, hogy mennyire fonódik össze, mennyire feltételezi és határozza meg a vallással és a nemzettudattal összefüggő készítés a búcsú látogatását.

Előjáróban elmondható, hogy a búcsú leglényegesebb vonatkozása a Regnum Marianum eszmeisége, amely a Szűzanyának felajánlott Szent Korona gondolatán alapul. Csíksomlyó alapvetően a Magyarok Nagyasszonyával, Máriával való találkozás helye, a búcsú pedig erre ad alkalmat: a katolikus valláson, illetve az ökumené jegyében érkező többi keresztény felekezet hitélete alapján történik.

A szekunder vizsgálatok mellett egy online kérdőíves felmérésben betekintést kívántunk kapni abba, hogy a csíksomlyói búcsú látogatói miért indulnak útnak, hogyan teszik meg ezt a nagy távolságot, mennyi időt töltenek ott, és az ünnepi mise mellett még mi iránt érdeklődnek. A primer kutatás kiterjedt annak a vizsgálatára is, hogy akik még nem jártak a településen, vagy nem pünkösdi ünnepén, hogyan vélekednek a csíksomlyói búcsúról.

Másrészt egy korábbi kutatásunkban választ kerestünk arra is, hogy a csíksomlyói búcsú mint turisztikai termék az életciklusát tekintve melyik fázisban van, milyen irányban fejlődik, milyen jövő felé tart. Ez utóbbi tanulmány *A csíksomlyói búcsú turisztikai vizsgálata* című tanulmány mellékleteként olvasható.

1.1. A kutatás célja és módszerei

Csíksomlyó a Mária-út keleti végállomása, az Isten és Mária iránti tisztelet, valamint a nemzeti identitástudat megjelenésének helyszíne. A székelyföldi szakralitás meghatározó helyeként több évszázados múltra tekint vissza, az elmúlt 25 évben pedig a magyar nemzet legfontosabb, legismertebb zarándokhelyévé vált, ahová hozzávetőlegesen több százezen érkeznek évente.

A Nemzetstratégiai Kutatóintézet korábban vizsgálta a csíksomlyói búcsú turisztikai életgörbeciklusát. Ennek alapján elmondható, hogy a vallási esemény a fejlődés és a konszolidáció jegyeit egyaránt mutatja: a látogatószám növekedése még mindig jelentős, de lassuló tendenciát mutat. A látogatók száma sokszorosan meghaladja a helyi lakosság számát. Egyre több vállalkozás

épül a turizmusra, de még számos feltáratlan lehetőség rejlik a város és a desztináció adottságai között. A búcsú termékkínálata állandósult, az összetétele stagnál, azonban az összes érdekelt egyetért abban, hogy a megújulás érdekében szükséges fejleszteni a turisztikai infrastruktúrát, ami elsősorban a rendelkezésre álló kapacitások összegzését, a turizmusban érdekeltek összefogását jelentené. A település meghatározó szereplőinek (szerzetesek, civilek, önkormányzat) véleménye szerint a legfontosabb feladat a turisták érdeklődésének felkeltése Csíksomlyó iránt a búcsú idején kívül is, illetve az odautazók lehető leghosszabb ideig történő ott tartása. Egyik eszközként a búcsún kívül a többi egyházi ünnep népszerűsítésével érhető el az a cél, hogy azok pünkösdi búcsút kiegészítő helyszínekké válhassanak, ezzel is növelve a csíksomlyói búcsú és Hargita megye kiegyensúlyozottabb látogatottságát. A térség fejlesztési tervei már elkészültek, és a felelős döntéshozók szerepet adnak a szakrális hely turisztikai célú fejlesztésének is.⁶⁰

Jelen kutatás központi témája a csíksomlyói búcsú látogatótípológiájának vizsgálata volt. Kíváncsiak voltunk a látogatók motivációira, érdeklődésére, a rendelkezésre álló szolgáltatásokkal kapcsolatos véleményükre. Ezenkívül választ kívántunk találni arra is, hogy az egyház által elsődlegesnek tekintett cél, a hit megélése mellett hogyan vált egyben nemzeti zarándokhellyé Csíksomlyó a búcsú résztvevőinek interpretációiban.

A csíksomlyói búcsúval kapcsolatban a kutatás célja megvizsgálni:

- a csíksomlyói zarándokok motivációit, érdeklődését, szükségleteit;
- a csíksomlyói búcsú esetében hogyan épülnek egymásra, illetve erősítik egymást a turisztikai, a vallási és a nemzettudattal kapcsolatos motivációk;
- a zarándokok összetételét (mennyire turistaként, mennyire zarándokként érkeznek), utazási szokásait (utazása során hol száll meg, milyen szolgáltatást vesz igénybe);
- valamint a látogatók igényeinek feltérképezésével rávilágítani a hiányosságokra, és javaslatot kérni tőlük a megváltoztatásukra.

Módszertan

A fenti célok érdekében nemzetközi és hazai *szakirodalom-gyűjtést és -feldolgozást* végeztünk, amelynek során a témával kapcsolatos releváns irodalmak eredményeit dolgoztuk fel. A vallási turizmus kérdéskörét több oldalról közelítettük meg: vizsgáltuk a vallási turizmus fogalmát, gazdasági és társadalmi jelentőségét, a zarándoklat jelentésének ártérteleződését és közösségformáló szerepét; a turista és a zarándok közötti összefüggést, átmenetet. Vizsgáltuk továbbá a csíksomlyói búcsú történetének fejlődését, látogatóinak összetételét és fő motivációikat.

A szakirodalmak feltárják, hogy sok esetben kapcsolat van a turizmus és a zarándoklatok között, a kettő nem különíthető el élesen; a csíksomlyói búcsú esetében pedig a nemzettudat, illetve a magyarság egybekapcsolódásának fontossága is társul a motivációkhoz. Ezeket az összefüggéseket mind a szekunder, mind pedig a primer kutatás során mélyrehatóbban is értékeltük.

A szakirodalmi feldolgozás mellett primer kutatásként *kérdőíves vizsgálatot* végeztünk a csíksomlyói búcsú látogatói körében. A kérdőíves kutatás során vizsgáltuk azok véleményét is, akik már jártak a csíksomlyói búcsúban, és azokat is, akik még nem, annak érdekében, hogy megismerjük motivációikat, szükségleteiket. A kérdőív kérdései az alábbi témaköröket érintik.

⁶⁰ Lásd bővebben: BATTAY Máté – TÓZSÉR Anett – SZÁSZ Jenő (2016): *A turizmusfejlesztés lehetőségeinek feltárása a csíksomlyói kegyhely példáján keresztül. A csíksomlyói búcsú turisztikai életciklus görbe szerinti vizsgálata*. Budapest: Nemzetstratégiai Kutatóintézet. (ld. melléklet)

A szociográfiai tényezők mellett kíváncsiak voltunk arra, hogy a válaszadó *járt-e* már pünkösdkor a csíksomlyói búcsúban, hány alkalommal, milyen motivációval kelt útra, kivel és milyen közlekedési eszközzel érkezett, hány éjszakát töltött el és milyen típusú szálláshelyen szállt meg. A csíksomlyói búcsú mely részei voltak számára a legérdekesebbek, a búcsúba történő látogatását kiegészítette-e szabadidős programokkal, amennyiben igen, mely településeket és mely látnivalókat tekintette meg, volt-e olyan szolgáltatás, amelyet a csíksomlyói búcsú idején hiányolt, és milyen javaslatai vannak ezek javítására. Rákérdeztünk továbbá arra is, tervezi-e, hogy visszatér, és ajánlja-e a búcsút ismerőseinek. Kérdőívünk kitöltését azoktól is kértük, akik *még nem voltak* Csíksomlyón, vagy nem pünkösdt ünnepe. Tőlük megkérdeztük, hogy mi volt a távolmaradásuk oka, és mivel lehetne ösztönözni őket arra, hogy egyszer ellátogassanak oda.

Az online kérdőíves vizsgálat nem reprezentálja a teljes résztvevői kört, a búcsún jelen levő tömeget: a csíksomlyói búcsún való részvétel ugyanis még mindig nagy arányban erdélyi, sőt leginkább székelyföldi bázisú (körülbelül 50-60%-ban). Ez a megállapítás valószínűsíthető az egyszerű résztvevői megfigyelések alapján. *Jelen kutatás azonban nem tér ki arra a helyi látogatói körre, akik alapvetően nem turistaként definiálhatók* (bár közöttük is létezik egy kisebb arányú, otthonról kimozdulásra vágyó réteg). *A kutatás azonban értékes eredményeket ad, és rávilágít sok olyan kérdésre, amelyet egy későbbi kutatási témaként, mélyebb vizsgálatban érdemes feldolgozni.* Ez a kutatás tehát kiinduló alapja lehet egy későbbi, lényegesen nagyobb mintájú és némileg hasonló témájú kutatásnak, amely a motivációk, a tartózkodás, valamint a távolmaradás mélyebb összefüggéseit vizsgálná.

Az online kérdőívet több csatornán is megosztottuk: a vallási és a zarándokturizmus területén tevékenykedő szakmai szervezetek, utazási irodák, közösségi csoportok, felsőoktatási intézmények, szakmai online napilapok és a Nemzetstratégiai Kutatóintézet munkatársai körében és médiafelületein terjesztettük (melléklet). Ezáltal több ezer fős szakmai és érdeklődő kört sikerült elérnünk, amely körből 274 válasz érkezett vissza.

2. A szakirodalmi feldolgozás eredményei

A szakirodalmi vizsgálat kitért a vallási turizmus értelmezésére, a zarándok és a turista kapcsolatára, a zarándoklatok jelentőségére és jellemzőire. Az elemzés feltárta továbbá a csíksomlyói búcsú és a kegytemplom eredetét, történetét.

2.1. A világ főbb vallásai

A vizsgált vallások közül a követők létszámát tekintve a kereszténység a legnagyobb (amelynek több mint kétmilliárd követője van a világon), ezt követi az iszlám (körülbelül 1,8 milliárd hívő), majd a hindu (körülbelül 1 milliárd hívő), a buddhista (körülbelül 500 millió hívő), a szikh (28 millió hívő) és a zsidó (15 millió hívő) vallás.⁶¹

A fenti vallások közül mi a kereszténységgel összefüggő zarándoklatokat vizsgáljuk tovább. A keresztények már évszázadok óta utaznak olyan vallási jelentőséggel bíró helyekre, mint például Jézus születésének, életének és halálának helyszínei. A jelenségre maguk a zarándokok többféle

⁶¹ Világvallás. *Wikipedia*.

okot adnak: a hitük eredetének megértése iránti vágyat említik, vagy egyszerűen azokon a helyeken akarnak járni, ahol Jézus vagy a szentek is jártak. A kereszténység legfőbb zarándokhelyei a Szentföld, Lourdes, Fatima, Vatikán és Santiago de Compostela.⁶²

2.2. A vallási turizmus értelmezése

A vallási turizmus a turizmus ágazat jelentős és gyorsan növekvő szegmense. Néhol „hitturizmusnak” vagy „hit alapú utazásnak” is nevezik, azaz olyan utazásnak, amely a hit által vezérelt. A vallási turizmust mint a turizmus egyik alszektorát még kevésbé kutatják vagy dokumentálják, és kevés megbízható statisztika érhető csak el a vallási turizmus méretére és értékére vonatkozóan. A vallási turizmus növekedésének két fő mozgatórugója van napjainkban: az egyik a keresztény és a muszlim vallások táborának folyamatos növekedése, a másik pedig azon utazók számának bővülése, akik az utazásaikat vallási elemekkel egészítik ki.⁶³

A vallás hatást gyakorol a turizmusra, és a turizmus is hatást gyakorol a vallásra, a vallási helyszínekre és az emberekre. A turizmus építhet a vallásra, és a vallás is építhet a turizmusra. Ebből adódóan tehát szoros a kapcsolat: két olyan tényezőről van szó, amely erősít(het)i egymást.⁶⁴ Az utazás során a hívő ember gyakorolja vallását, illetve az utazás során előfordul az is, hogy speciális igények léphetnek fel, amelyek speciális vallási megoldást igényelnek, például az étkezés során.⁶⁵

A vallási turizmusnak nincsen általánosan elfogadott definíciója, így kiindulópontként választhatjuk azt a meghatározást, amely szerint vallási turizmusnak azt nevezzük, amikor azért keresnek fel egy helyet, épületet, kegyhelyet, mert azt szentnek tartják, vagy istenélményben lehet részük. Olyan utazások ezek, amelyeknek elsődleges célja vallási szempontból jelentős helyek, útvonalak meglátogatása vagy szakrális eseményeken való részvétel (egyházi személyek látogatása, konferencia, lelkigyakorlat, keresztény táborok és fesztiválok stb.).

A látogatók objektíven nem mérhető céljainak meghatározása is felveti a fogalmi lehatárolás nehézségeinek problémakörét. A különböző tanulmányok is eltérően kezelik a vallási turizmusban részt vevőket. A merevebb álláspont szerint csak az tekinthető vallási turizmusnak, amikor vallásos emberek hitéleti céllal keresnek fel egyházi emlékeket vagy épületeket, míg a megengedőbb álláspont szerint a vallási nevezetességek felkeresése hívők és nem hívők esetében is vallási turizmusnak tekinthető.⁶⁶

A Mintel Group (egy nemzetközi piackutató és marketingszervezet) vallási turizmus témájú tanulmánya szerint vallási turizmusnak nevezhető azon utazások összessége, amelyek során egy szentnek tartott helyet, épületet, kegyhelyet látogatnak meg a turisták. E szerint a vallási turizmusnak négy alcsoportja létezik:⁶⁷

⁶² MESTER Tünde (2006): Vallási turizmus. *Turizmus Bulletin*, 10(2), 16–18.

⁶³ Mintel Group (2012): *Religious and Pilgrimage Tourism*. London, Mintel International Group Ltd.

⁶⁴ Boris VUKONIC (1996): *Tourism and Religion*. Oxford: Pergamon, 59.

⁶⁵ Michael STAUSBERG (2011): *Religion and Tourism. Crossroads, Destinations and Encounters*. London – New York: Routledge.

⁶⁶ RAFFAY Ágnes – LŐRINCZ Katalin – Alan CLARKE (2013): Spirituális és üzleti értékek találkozása a vallási turizmusban. *Turizmus Bulletin*, 15(2) 34–42.

⁶⁷ Mintel Group (2012).

- zárandoklat,
- egy szent hely meglátogatása,
- vallási eseményre való utazás,
- templomturizmus (imaházak, kegyhelyek meglátogatása kulturális, történelmi és építészeti jelentőségük miatt, nem feltétlenül vallási okokból).

Ebben a fogalmi meghatározásban sarkalatos pontnak tekinthető, hogy a szerző a kegyhelyeket felkereső turistákat motivációjuk alapján különíti el. A vallási turizmus értelmezésének alapját a kegyhelyeket meglátogató utazók motivációja jelenti (amely lehet vallási vagy kulturális). Ezen kívül a szerző a vallási motivációval rendelkező utazók között további különbséget tesz, az utazókat további csoportokra bontja (vallási eseményre utazás vagy zárandoklat).

Mester Tünde tanulmányában a vallási turizmusnak három típusát vette figyelembe: zárandoklat, vallási eseményre történő utazás és kulturális vallási turizmus (templom vagy imahely meglátogatása) nem vallási okokból, hanem kulturális, történelmi és építészeti jelentősége miatt.⁶⁸

Nyíri Zsuzsanna szerint vallási turizmus alatt azokat az utazásokat értjük, amelyek célja a vallási, szakrális műemlékek (templomok, kolostorok, bemutatóhelyek) meglátogatása, vallási rendezvényeken (hiteléthez kapcsolódó ünnepeken, egyházi kulturális, zenei programokon, egyházi személyek látogatásán) való részvétel, zárandoklat, lelkigyakorlat (ifjúsági táborok, missziós táborok). Ezen utazások alkalmával a vendégek gyakran (amennyiben rendelkezésre áll) az egyházi intézmények szálláshely-szolgáltatásait veszik igénybe, más esetekben pedig a desztináció kereskedelmi vagy magánszálláshelyeit. A vallási turizmusra általában jellemző a magas szintű szervezés, nagyobb tömegeket mozgat meg, erősen értékközpontú (lelki, szellemi), a vendégek az új ismeretek befogadására az átlagosnál fogékonyabbak, az utazás során a kulturális, vallási és pihenési igények egyszerre jelentkeznek, képzett idegenvezetőket/kísérőket igényelnek, szerényebb anyagi helyzettel rendelkező vendégköre van, valamint a vendégek igénylik a közösségi együttlétet.⁶⁹

A vallási turizmus és a vallási turista van a középpontban Boris Vukonic tanulmányában is, de ő további tartalommal bővíti a motiváció kérdését. Vukonic szerint „a vallásos turista olyan személy, aki vallási motivációval tesz utazást, és az is, aki igényli, hogy bizonyos vallási tartalmat hordozzanak a turisztikai kínálat elemei”. Vukonic szerint a vallási turizmusnak három formája van: zárandoklatok, vallási események (egyházi ünnepek, évfordulók), jelentős vallási helyszínek, épületek meglátogatása.⁷⁰ A harmadik esetben tehát a vallási turizmust a kulturális és örökségturizmusba ágyazza bele. Vukonic szerint tehát csak olyan utazások minősülnek vallási turizmusnak, amelyeket vallási szükségletek és motivációk befolyásolnak.⁷¹ Ebből következően tehát a motiváció, nem pedig a tartalom a meghatározó kritériuma a vallási turizmusnak. Hasonlóképpen értékeli ezt Maria da Graça Mouga Poças Santos is. A vallási turizmusra olyan, vallási motivációval történő utazásként tekint, amely egyidejűleg együtt létezik a turizmusnak más formáival is.⁷² A szerző koncepciója tehát olyan utazásra is vonatkozik, amely „vallási

⁶⁸ MESTER (2006).

⁶⁹ NYÍRI Zsuzsanna (2004): Turistafogadás az egyházi helyszíneken. *Turizmus Bulletin*, 8(1), 27–32.

⁷⁰ VUKONIC (1996): 75.

⁷¹ STAUSBERG (2011): 13.

⁷² Maria da Graça Mouga Poças SANTOS (2003): Religious tourism: Contributions towards a clarification of concepts. In C. FERNANDES et al. (eds.): *Religious tourism and pilgrimage*. Fatima: ATLAS special interest group 1st expert meeting, 27–43.

gyakorlatot, tevékenységet is tartalmaz; és azokra a személyekre is utal, akik kifejezetten szent helyeket és épületeket látogatnak meg”.⁷³

2.3. A turista és a zarándok kapcsolata

Zarándok az az utazó, aki a szent helyeket vallási indíttatásból látogatja meg, ott vallását gyakorolja, hite megerősítését keresi. *Turistaként* az az utazó definiálható, aki ezeket a helyeket nem feltétlenül a hite, hanem inkább a kíváncsisága, tudásvágya érdekében keresi fel. Sokszor nehéz különbséget tenni az utazó e két típusa között. Nem állítható ugyanis, hogy az egyik utazó (turista) csak a profán, a másik utazó (zarándok) csak a szakrális indíttatás miatt kel útra. A különbségek főként abból a másságból erednek, ahogyan a két utazótípus megéli és értelmezi a látottakat, ahogyan részt vesz az utazásban. Különbségek láthatók abban, ahogyan a két utazó értelmezi a helyszínt, ahogyan megéli az utazás folyamatát, illetve eltérések vannak az utazók motivációi között is.

- A turista számára a *helyszín* egy turisztikai vonzerő, amely valamiféle élménytérként jelenik meg, könnyen megszerezhető élmények sokaságát tartalmazza. A zarándoknak azonban a szent hely az Istennel való találkozás helyszíne.
- Az utazók és a zarándokok *motivációi között* a következő különbségek fogalmazhatók meg.
 - A turista számára a szent hely akkor és attól érdekes, ha az bekerült a turizmus vérkeringésébe (akár természeti, művészettörténeti vagy művelődéstörténeti értelemben).
 - A zarándokok motivációi viszont többfélék is lehetnek: a korábbi századokban a kérés, a testi és a lelki gyógyulás utáni vágy dominált. Ma nagyobb hangsúly esik a bűnbánatra és a vezeklésre, a köszönetre és a hálaadásra, a szent helyre, az Istennel, a szentekkel való kapcsolatba kerülés ősi gondolatkörére és a lelki-aszketikus tartalomra: összefoglalóan az Istennel való találkozás és beszélgetés létrejöttében való bizalomra, kíváncsiságra.⁷⁴ A zarándokok esetében a fontossági sorrend nem a hely hírességén múlik, hanem az ott átélt lelki élményeken, mert a legerősebb motiváció a zarándokok számára továbbra is az Istennel való találkozás vágya.⁷⁵
- Az *élményhangsúlyok* a zarándoklat során lelkiek (függetlenül a fizikai környezettől), míg a világi turizmus élményeit főleg a testi élmények jelentik.⁷⁶

A turizmus és a zarándoklat összefüggésére reflektálva Valene L. Smith (1992) a turizmusformákat a két szélső pólus mentén helyezi el, és a motivációk, azaz a hit mértéke, valamint a személyiségi tényezők alapján sorolja be a turistatípusokat is.⁷⁷ Szerinte ezek azok a szempontok, amelyek mentén a legjobban elkülöníthető a turista és a zarándok. A szerző nevesíti továbbá a jelenkori

⁷³ SANTOS (2003): 39.

⁷⁴ BARNA Gábor (2001): *Búcsújárók*. Budapest: Lucidus Kiadó.

⁷⁵ KORPICS Márta (2011): A zarándoklatról a társadalmi kommunikáció összefüggésében. In BENKŐ Ágota – VÉRTESALJAI László (szerk.): *Zarándokolni jó. Tanulmányok a zarándoklásról*. Budapest: Kairosz Kiadó, 180–212.

⁷⁶ SÜLYÖK Judit – MÁRTONNÉ MÁTHÉ Kinga (2014): A vallási turizmus helyzete Magyarországon. *Turizmus Bulletin*, 16(1), 11–20.

⁷⁷ Valene L. SMITH (1992): „Introduction: The Quest in Guest”. *Annals of Tourism Research*, 19(1), 1–17.

zarándoklatok és a turizmus négy közös elemét: motiváció, diszkrecionális jövedelem az utazáshoz; szabadidő; illetve hogy mind a zarándok, mind a turista ugyanazt az infrastruktúrát veszi igénybe. A turista és a zarándok definiálása is a céloktól és a motivációktól függ. E gondolatok szerint a turizmus és a zarándoklat a különböző motivációkkal megjeleníthető a két ellentétes pólus mentén, a világi és a vallási pontok közötti területeken (2. táblázat).

2. táblázat: A zarándok és a turista összefüggései

Zarándok	Vallási turizmus		Turizmus	
A	B	C	D	E
szent	hit/profán – tudásalapú		világi	
a, istenfélő zarándok b, zarándok > turista c, zarándok = turista d, zarándok < turista e, világi turista				

Forrás: Smith (1992): 4.

Ez a séma egyértelműen megmutatja azokat a motivációkat, amelyek megalapozzák a különféle utazásokat. Eltérő személyes vágyakat hoz a felszínre az egészen aszketikus-spirituális motivációktól a különböző turisztikai rekreációs formákig terjedően. Miközben vannak ún. kevert formák is, amelyek a kettő között helyezkednek el. Ezek a vallási és a világi tartalmak kombinációi, amelyek a világi és a profán szükségletek különböző szintjeit jelenítik meg. Így bizonyos szituációban az utazó közelebb van a zarándokhoz, mint a turistához. Egy zarándoklat során ugyanis az utazók motivációja, érdeklődése és tevékenysége megváltozhat a turistától a zarándokig és fordítva is, még akkor is, ha ennek a változásnak nincs tudatában.⁷⁸ Ebben az összefüggésben a vallási turizmus úgy jelenik meg, mint a vallásos és a világi természet összekapcsolódása, és ez a kevert jellemző az, ami összhangban van a régi és az új emberi szükségletek kapcsolatával a jelenkor társadalmában. Ezek szerint a vallási turizmus kombinálja a zarándoklat elemeit a turizmus elemeivel. Ez a metszőpont szemlélteti az összefüggést az ún. turista-zarándok (aki mindkét oldal határán helyezkedik el a tipikus turisztikai érdeklődésű és a tipikus zarándok között) és a tipikus turista, illetve a tipikus zarándok között. Tehát mindkét eset a vallás által motivált utazásokat foglalja magában, az utazások egyik része azonban a vallási turizmushoz, a másik a zarándoklathoz (különösen a gyalogos forma) áll közelebb.

A látogatók motivációja sokrétű, mint ahogyan a viselkedésük, viszonyulásuk is: egy másik megközelítés szerint a turizmus és a vallás egyszerre eltérő és mégis egymást átfedő valóság. A vallás a premodern kor jelensége, míg a turizmus a modern koré, a modern életstílust képviseli, jelképezi. Ezzel egyidejűleg a turizmus és a zarándoklat viszonya egy kettős, ellentétes póluson érzékeltethető, és egy hasonló bináris struktúra alakítható ki az utazók kategorizálására is. Ez egy osztályozási lehetőség a közösségi viselkedés és az egyéni benső szándék között. Ezek szerint az alábbi különbségek tehetők a két tevékenységtípus között.⁷⁹ (3. és 4. táblázat).

⁷⁸ SMITH (1992): 4.

⁷⁹ STAUSBERG (2011).

3. táblázat: A turizmus és a zarándoklat viszonya

Turizmus	Zarándoklat
világi	vallási
öröm, élvezet	bizalom, hit
kíváncsiság	kötelesség
kereskedelmi	aszkéta
anyagi	szellemi
jelen	történelem
modern	premodern
nyugtató	értelmes, értékes
szórakozás, kikapcsolódás	megerősítő
központi helyszínek felé irányul	perifériára irányul

Forrás: Stausberg (2011): 20.

4. táblázat: A turista és a zarándok viszonya

Turista	Zarándok
világi – profán	vallásos
felszínes	mély
játékos	elkötelezett
e világi	másvilági
élményt (szórakozást) kereső	üdvözítést kereső
hedonista	Istent kereső
fogyasztás	megtagadás

Forrás: Stausberg (2011): 20.

A turizmus és a zarándoklat különbözősége ellenére átfedések vannak a két terület között. A zarándoklatok és a turizmus kapcsolódása egy visszatérő téma a tudományos szakirodal-
makban is. A szakirodalmi vizsgálatok megállapítják, hogy a turisták időszakosan zarándokká
válnak, míg a zarándokok ideiglenesen kiléphetnek a zarándok szerepből és „turistává válnak”.
A turisták gyakran felfedeznek egy belső változást, amikor zarándokhelyszínre utaznak. Mint
ahogyan Juan Campo is állítja: „a 12. század végén, a két téma ritkán volt könnyen egyesíthető,
ugyanakkor ma a zarándoklat kapcsolatba kerülhet a turizmussal, míg a turizmus helyt ad
a zarándoktapasztalatoknak.”⁸⁰

Az utazások során a határok sokszor elmosódnak a turizmus és a zarándoklatok között.
Ezeket szemléltetik a következő példák is.⁸¹

- A zarándokok és a turisták ugyanazon turisztikai infrastruktúrát használják.
- Az utazók kombinálják a zarándoklatokat a családi üdülésekkel vagy a szabadidős uta-
zások más formáival.
- A zarándokok meglátogatnak turisztikai vonzerőket a zarándoklat idején (pl. a Lourdes-ba
irányuló zarándokok meglátogatják Andorrát vagy Biarritzet).

⁸⁰ Juan Eduardo CAMPO (1998): American pilgrimage landscapes. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 558. 53.

⁸¹ STAUSBERG (2011): 66–67.

- A turisták meglátogatnak zarándokközpontokat az üdülés idején (pl. akik Portugáliában nyaralnak, ellátogatnak Fatimába).
- A turisták és a zarándokok ugyanúgy igénybe veszik az éttermek szolgáltatásait, vagy vásárolnak az ajándékboltokban.
- A zarándokközpontokban működő eszközök (pl. a libegő Lourdes-ban) nem vallási célú szórakozási lehetőségeket is biztosítanak az odaérkezőknek.
- A zarándokhelyszínek stratégiai együttműködéseket alakítanak ki kulturális intézményekkel és szervezetekkel.
- A szervezett zarándoklatoknak része a szabadidős program is, így a zarándokok ezalatt meglátogathatnak turisztikai vonzerőket is.

2.4. A zarándoklatok jellemzői

A zarándoklat az istentisztelet különleges formája, egy kiválasztott szent hely felkeresése kisebb-nagyobb távolságból. A zarándoklat célja egy vallási hely, szent hely, kegyhely, kegyeleti hely hitbuzgalmi indíttatással való felkeresése. Ebbe a fogalmi meghatározásba minden vallás és felekezet, minden hívő és nem hívő vallásos utazása is beletartozik. A zarándoklatok minden világvallásban fontos szerepet töltenek be: az iszlámban ez a hely Mekka, Mohamed próféta szülővárosa. A hinduizmusban a Gangesz partján fekvő Benáresz. A buddhisták esetében Buddha, a keresztényeknek Jézus, valamint egy bizonyos szent életének kulcsfontosságú állomása, illetve Szűz Mária jelenéseinek helyszíne. *A kutatásunk során mi a keresztény zarándoklatokra helyezük a hangsúlyt.*

A zarándoklat a keresztény életnek is az egyik ősi jelképe: a keresztény ember, az úton lévő ember (homo viator) nem feledkezik meg arról, hogy miután az ember kiűzetett a paradicsomból, végig kell mennie a bűn és a szabadulás hosszú és gyötrelmes útján, és csak élete végén juthat el a mennyei Jeruzsálembe, hogy ott Istennel és Krisztussal találkozzon.⁸² A keresztény ember is valahonnan valahová tart. Célja az üdvösség, Isten látása, a Mennycsország. Úton vagyunk egy másik világ felé.⁸³ A zarándoklás, a búcsújárás célja is ez: találkozni Istennel és ezáltal a lelki megtisztulás, a szellemi gazdagodás.⁸⁴ A zarándokút fő indítékai lehetnek a vezeklés, az elégtétel, a köszönet a kérés- és az imameghallgatásokért. A találkozás valamilyen kitüntetett helyen a leghatékonyabb, amelyet Isten különleges módon kijelöl. Ezt hívjuk szent helynek, kegyelemhelynek, röviden kegyhelynek.⁸⁵ A zarándoklat lényege abban van, hogy az ember elhagyja szokott otthonát, és elmegy egy olyan helyre, ahol közelinek hiszi és érzi Istent. Az egyik elem tehát a megszokott, otthoni környezetből való kiszakadás, a másik pedig egy szent célhoz való

⁸² Jelenések könyve 21–22. Idézi KOLLÁNYI László (2011): Tájértékek a Mária Út mentén. In FILEPNÉ KOVÁCS Krisztina (szerk.): *A Mária út hálózata és kialakítása*. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem, Tájértvezési és Területfejlesztési Tanszék, 35–44.

⁸³ BARNA Gábor (2011): Hová tartanak a zarándokok? A zarándoklat jelentősége a keresztény kultúrában. In BENKŐ Ágota – VÉRTESALJAI László (szerk.): *Zarándokolni jó. Tanulmányok a zarándoklásról*. Budapest: Kairosz Kiadó, 49–66.; KOLLÁNYI (2011).

⁸⁴ KONKOLY-GYURÓ Éva (2011): Európai kitekintés, zarándokutak jelentősége a jelenkorban. In FILEPNÉ KOVÁCS Krisztina (szerk.): *A Mária út hálózata és kialakítása*. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem, Tájértvezési és Területfejlesztési Tanszék, 21–25.

⁸⁵ BARNA (2011).

elérkezés. A földi életünkben is kialakultak tehát zarándoklatok a Szentföldre, apostolok és vértanúk sírjaihoz, és vezetnek zarándoklatok a Mária-kegyhelyekre is.⁸⁶

A zarándoklatok egyéni és közösségi formái egymás mellett élhettek és éltek. A 19–20. század technikai fejlődése elősegítette a csoportok együttes utazását (különvonatok, különhajók, különbuszok), emellett ma is jelen vannak a kiscsoportos zarándoklatok (autóval) és az egyéni zarándoklatok. Az elmúlt években viszont újra reneszánszát éli a gyalogos zarándoklat.⁸⁷ Napjainkban ezek a formák egymás mellett élnek, és az tapasztalható, hogy utazási irodák szerveznek zarándokutakat nagyobb tömegek mozgatására.⁸⁸

2.4.1. Búcsújárás

A zarándoklatoknál említést kell tennünk annak egyik sajátos formájáról, a búcsújárásról. A búcsújárás helyszíneit az egyházi jóváhagyások felruházzák egy különleges lehetőséggel, az úgynevezett búcsúnyerés jogával, a búcsú kiváltságokkal.⁸⁹ A búcsú kiváltságokkal sokan sokféle módon visszaéltek, az átmeneti visszaeséseket követően a huszadik század (talán a várokozással ellentétben) nem a búcsújárás visszaszorulását, hanem még szélesebb elterjedését hozta, sok esetben a vallási turizmus keretei közé is beilleszkedve. A búcsújáró helyek közül sok megszűnt vagy visszaszorult, de a megmaradt búcsújáró helyeken komoly tömegek vesznek részt az ünnepeken.

A búcsújárásban nem az anyagi érdekek vezérelték a magyar parasztot, igényük volt a lelki életre, a megtisztulásra, a megkönnyebbülésre. Természetes szerepet játszott a megszokott környezetből való kimozdulás lehetősége, idegen emberek, települések, tájak megismerése és alkalmanként anyagi szempontok is (búcsúvásár). Mind az egyéni, mind pedig a közösségi fogadalom esetén tudatos választással döntenek egyik vagy másik kegyhely mellett. Az éppen fellendülő, virágjába forduló s éppen nagy vonzerejű búcsújáró helyeken kívül a szükségüknek megfelelő helyet választják. „Leginkább érdemszerzőnek ezért tartják mindenütt a minél nagyobb fáradtsággal, törődéssel, böjtöléssel és gyalogosan megtett zarándokutat.”⁹⁰

2.4.2. Hagyomány és újítás a búcsújárásban – a búcsújárás kulturális jelentősége

A búcsújárást befolyásoló tényezők között fontos szerepet játszik az egyház mindenkori helyzete, az egyház és az állam viszonya. A katolikus egyház társadalmi jelenlétének fontos tényezői voltak a szerzetesrendek. Szerepük a búcsújárás szervezésében történetileg is jelentős.

⁸⁶ NEMESHEGYI Péter (2011): A zarándoklás biblikus gyökerei. In BENKŐ Ágota – VÉRTESALJAI László (szerk.): *Zarándokolni jó. Tanulmányok a zarándoklásról*. Budapest: Kairosz Kiadó, 13–26.

⁸⁷ KONKOLY-GYURÓ (2011).

⁸⁸ BARNA (2001): i. m.; BARNA (2011).

⁸⁹ Ez azt jelenti, hogy az ott bizonyos feltételeknek megfelelő emberek számára az egyház megadja a bűneik ideig tartó büntetésének megrövidítését vagy teljes elengedését. [MOHAY Tamás (2009): *A csíksomlyói pünkösdi búcsújárás. Történet, eredet, hagyomány*. Budapest: Nyitott könyv–L'Harmattan.]

⁹⁰ BÁLINT Sándor – BARNA Gábor (1994): *Búcsújáró magyarok. A magyarországi búcsújárás története és néprajza*. Budapest: Szent István Társulat.

A búcsújárás napjainkra azonban jelentősen átalakult. A gyalogos, több napig is tartó zarándoklatok dominanciája az 1960-as évekre megszűnt, a legtöbb helyre ma már bérelt busszal utaznak. A zarándoklásnak kevert formái is kialakultak: a kegyhely közelében leszállnak a buszról vagy a vonatról, és hagyományos módon búcsús menetté szerveződnek, így vonulnak be a kegytemplomba. A zarándoklatok alatt a vezeklést szolgáló, a testet sanyargató formák visszaszorultak, és csupán szűk rétegre korlátozódik a virrasztás, a templomalvás ősi szokása is. A közlekedési lehetőségek javulása révén kitágultak a zarándoklatok térbeli határai. A zarándokutak már nem kötődnek a korábbi hagyományos búcsús napokhoz, a nagyobb kegyhelyekre tavasztól őszig érkeznek az autóbuszos zarándok- és turistacsoportok.

Mind a mai napig nagyon fontos része a búcsújárásnak a csoda, a csodavárás. Ezt a legszemléletesebben a búcsúhelyeken, a szent kutaknál elhelyezett „köszönöm” táblák mutatják, ahol az imameghallgatások csodás gyógyulásokban érhetők tetten. „Bár a formák változnak, a búcsújárás tartalma a vallásgyakorlás szempontjából változatlan: vezeklés és elégtétel, az Istennel való találkozás sajátos, bensőséges módja olyan helyen, a búcsújáró helyen, ahol minden – a külső körülményektől a kegyhely tartalmáig – ezt a találkozást segíti elő. Ez az igény az, ami a folyton megújuló búcsújárást élteti.”⁹¹

2.4.3. Népi vallásosság

A búcsújárást nem lehet külön említeni a népi vallásosságtól. A népi vallásosság jelenségét és belső összefüggéseit a néprajzkutatók tárták fel. Népi vallásossággal ott találkozunk, ahol a vallás jelen van a társadalomban, és rendelkezik azzal az intézményrendszerrel, amely képes a vallást „hivatalossá” tenni, a vallás értelmezésének, gyakorlásának, átadásának felelős személyeit kinevelni és ennek hosszabb időbeli folytonosságát fenntartani. A népi vallásosság egyfajta gyűjtőfogalomként is értelmezhető. Ide tartozik a szentre, a szakrálisra irányuló fokozottabb érzékenység, s ami ezzel együtt jár, a szakralitás teljesen hétköznapi és az ünnepi kultúrát erőteljesebben átjáró szerepe.⁹²

A népi vallásosságban kiemelkedő szerepe van Szűz Mária alakjának. Hangsúlyozott női mivoltával évszázadok óta ellensúlyozza a hivatalos egyházi szervezet férfiközpontúságát. A Mária-tisztelet sokszor és sok helyen a profán női ideálnak adott szakrális jelleget (pl. a középkorban a Napba öltözött asszony ábrázolásai). A népi vallásosság keresi a Máriával való találkozást, és azt megtalálja, megteremti a hétköznapiakban, az ünnepekben.

„A népi vallásosságban egy rendszert kell látnunk. Ezek nem csupán esetleges kuriózumok összességét jelentik, tetszés szerinti és véletlenszerűen összeválogatott elemek kusza egyvelegét, hanem valamiféle szerves egységet, amelyben olykor a diszfunkcionális elemek is helyet kaphatnak és tartósan fennmaradhatnak. A népi vallásosságot éppen ezért nem tarthatjuk »örök«-nek, folyamatosan megújulásra képesek: igenis szét tud esni, ki tud ürülni, még ha sokfelé tesz is tanúságot igen nagyfokú belső ellenálló erőről.”⁹³ A népi vallásgyakorlat továbbá igen szoros összefüggésben van a – többnyire erősen lokális természetű – kultúra egészével, attól nehezen választható el.⁹⁴

⁹¹ BÁLINT–BARNA (1994).

⁹² MOHAY Tamás (2009): *A csíksomlyói pünkösdi búcsújárás*. Budapest: Nyitott könyv–L'Harmattan.

⁹³ MOHAY (2009): 16.

⁹⁴ MOHAY (2009).

2.4.4. A zarándoklat átértelmeződése napjainkban

A kutatások alapján megállapítható, hogy a zarándoklat ma is népszerű, sőt az utóbbi évtizedekben a „világ minden részén napjainkban újjáéledése tapasztalható”. Egyre több zarándok érkezik az egyes zarándokhelyekre, mint korábban, és az is kimutatható, hogy „a média érdeklődése is növekszik a zarándoklatok iránt”.⁹⁵ A zarándoklatokról folytatott széles körű beszélgetés vagy híradás a médiában a turistákat arra ösztönzi, hogy az utazásaik egy részét zarándoklatként is értelmezzék, csökkentve ezáltal a határokat a „vallási” vagy „világi”, illetve a tradicionális versus „alternatív” utazások között.

Habár a zarándoklat európai–keresztény perspektívából nézve a keresztény élet egyik ősi jelképe, a legtöbb zarándokközpont modern kori jelenség. Néhány zarándoklat megszűnt, vagy pedig újak keletkeztek a globális politikai és gazdasági erők változásával, az iparosodás, a technológia és a közlekedési rendszer fejlődésével, az utazók ismeretének változásával.

Megállapítható az is, hogy a modern zarándoklat nem célozza az intézményesített vallás újjáélesztését, és elsősorban azért népszerű, mert az egyéni szükségeket még inkább előtérbe helyezi a kötelező intézményi szabályokkal és a vallás mint szervezett entitás szerepével szemben.⁹⁶ Hasonló megközelítést vall Stausberg is, akinek interpretációja szerint többről van szó, mint a katolikus zarándoklatok revitalizációjáról: a zarándoklatok nyitottabb formája ez, amely lehetővé teszi a sokrétű igényeknek és érdeklődéseknek való megfelelést.⁹⁷

2.4.5. A zarándokturizmus nemzetközi jelentősége

A zarándoklat a vallási turizmus egyik termékformája, és noha a vendégszámok növekedést jeleznek e területen, a zarándoklatok gazdasági hatása a legtöbb esetben mégsem jelentős, mert a zarándokok turisztikai fogyasztása eltér, és csekélyebb a turisták által igénybe vett szolgáltatásoknál.⁹⁸

Az UNWTO adatai szerint a vallási turizmus iránti kereslet éves szinten 330 millió nemzetközi utazóval és 3,3 milliárd EUR költséssel járul hozzá a világ turizmusának teljesítményéhez. Szintén az UNWTO adatai szerint a vallási turizmus részesedése 20–30% (a szervezett utazásokon részt vevők egyharmada köthető a vallási turizmushoz).⁹⁹ Magyarországról szervezetten évente közel ötezren kelnek útra vallási indítékkal, és Magyarországon a vallási turizmus a teljes utazások 7-8 százalékát teszi ki.¹⁰⁰

A vallási utazások nem számítanak drága utazásoknak, egy fő egy napjára jutó átlagos költség sokkal kevesebb, mint a szabadidős turistáké. 2010-ben a vallási turisták egy napjára jutó átlagos

⁹⁵ IAN READER (2007): Pilgrimage Growth in the Modern World: Meanings and Implications. *Religion*, 37(3), 213–214.

⁹⁶ READER (2007).

⁹⁷ STAUSBERG (2011).

⁹⁸ STAUSBERG (2011).

⁹⁹ VARGA (2011); UNWTO (2011): *Religious Tourism in Asia and the Pacific*. Madrid, Spain.

¹⁰⁰ HARKÁNYINÉ SZÉKELY et al. (2011): Mária Út – A Közép-Európán átívelő spirituális turista- és zarándokút. In MICHALKÓ GÁBOR – RÁTZ TAMARA (szerk.): *A turizmus dimenziói: humánium, ökonómikum, politikum*. Turizmus Akadémia. Székesfehérvár: Kodolányi János Főiskola.; KOLLÁNYI (2011): i. m.; VARGA MÁRIA (2011): A vallási turizmus jelenléte ma Magyarországon. *Keresztény Szó*, 22(12), 16–21.

költés 126 euró volt, ami a szakemberek becslése szerint 2015-re elérte a 184 eurót is.¹⁰¹ Az is megfigyelhető, hogy a vallási turizmus napjainkban a katolikus hagyományú országokban – pl. Olaszország, Spanyolország – a turisztikai bevételek jelentős hányadát, harmadát-negyedét teszi ki.¹⁰² A szerzők úgy vélik, hogy a vallási turizmus az elmúlt 30 évben figyelemre méltó növekedést könyvelhetett el, különösen az elmúlt évtizedben: a vallási konferenciákra delegáltak száma 4,4 millió fő volt 1994-ben, 2006-ra pedig elérte a 14,7 millió főt. A Vatikánba látogatók száma megkétszereződött az elmúlt évtizedben, és elérte az ötmillió látogatószámot.¹⁰³

A zárandoklatoknak is van infrastruktúraépítő hatásuk, amelyeket a turizmus céljaira is lehet használni. Fordítva is igaz ez, habár a zárandokok nem minden esetben vesznek igénybe turisztikai szolgáltatásokat. Két kutató is vizsgálta az andalúziai Rocio Zárandoklat (Harmat út) gazdasági hatásait. Úgy látják, hogy a zárandoklatok hatásai a térségben jelentéktelenek, mert a legtöbb zárandok a magánszálláshelyeket választja, és a zárandokok alig több mint egy százaléka használja a turisztikai szolgáltatásokat. A turizmushoz, az utazásokhoz szükséges szálláshelyek hiánya ugyanakkor a többnapos ott-tartózkodást korlátozza a zárandokok számára. Például a kommunizmus idején Częstochowában a szálláshelyek számának korlátozása a zárandokok többnapos ott-tartózkodását korlátozta.¹⁰⁴

2.4.6. A zárandokturizmus helyszínei, desztinációk

Nolan és Nolan kutatása szerint a vallási utazás helyszínei három fő csoportba sorolhatók (kegyhelyek, vallásturisztikai desztinációk és vallási események, fesztiválok), amelyek egymást részben átfedő elemeket is tartalmaznak.¹⁰⁵

A kegyhelyeket további három csoportba sorolhatjuk. Az első azokat tartalmazza, amelyek kizárólag vallási szempontból vonzóak: egy részük mellőzi a kulturális érdeklődést (pl. Fatima), vagy olyan helyszínek, amelyek tiltják vagy korlátozzák a belépést (pl. Mekka vagy Athosz-hegy Görögországban – mindkettő viszonylag elérhetetlen a turisták számára). A második csoportot azok a helyek jelentik, amelyek a történelmi és a kulturális jellegzetességeik miatt jelentős turisztikai helyszínek. Ebbe a csoportba azok a desztinációk tartoznak, amelyeket úgy jellemezhetnénk, hogy „turisztikai vallási helyszínek”: jelentős vallási épületeikkel, művészi és történelmi jelentőségükkel számos turistát vonzanak, függetlenül a vallási meggyőződéstől (pl. Notre-Dame, Párizs). Végül a harmadik csoportot azok a helyszínek jelentik, amelyek mind a turisztikai, mind a spirituális értékek és a fesztiválok, események miatt is vonzóak (pl. Santiago de Compostela).

A középkorban a távoli kegyhelyek (Róma, Szentföld, Santiago de Compostela, Aachen stb.) felkeresése volt hangsúlyos és fontos. A késő középkorban és a kora újkorban azonban sorra alakultak a közeli, kistáji, helyi jellegű búcsújáró helyek. A kegyhelyek olyan vonzáskörzeteket hozhatnak létre, amelyekkel rendszeres kapcsolatban állnak, s e területek lakosságára jelentős kisugárzó hatással lehetnek.¹⁰⁶ Magyarország viszonylatában a politikai változások

¹⁰¹ Mintel Group (2012).

¹⁰² VARGA (2011).

¹⁰³ Mintel Group (2012).

¹⁰⁴ STAUSBERG (2011).

¹⁰⁵ Mary Lee NOLAN – Sidney NOLAN (1989): *Christian pilgrimage in modern Western Europe*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 16.

¹⁰⁶ BARNA (2001).

azonban átszabták a zarándok-vonzáskörzeteket. A trianoni határok vágta ketté Máriaradna, Máriapócs, Barka, Máriagyúd és sok más kegyhely körzetét, más irányt szabva a búcsúsoknak. Részben ennek következtében vált nagytáji jelentőségűvé a *csíksomlyói búcsújáró hely*, amely az 1990-es romániai forradalom után az egész nemzet kegyhelyévé vált.¹⁰⁷ A középkori és a mai legnagyobb nemzetközi zarándokhelyek között Róma, Jeruzsálem, Santiago de Compostela, Fatima, Guadalupe, Lourdes, Assisi, Padova, Mariazell, Canterbury, Częstochowa állnak az első helyeken. Az utóbbi évtizedben a határokon belül is számos új zarándokút kialakítása kezdődött meg (Gyöngyök útja, Szent Márton-zarándokút, Magyar zarándokút, Szent Jakab-zarándokút, Szent István-zarándokút, Szent Imre-zarándokút, Szent Erzsébet-zarándokút, Mária-út). A hazai zarándokutaknak rendszerint nincs hivatalos kezdőpontjuk, bárhol megkezdhetők, és sajátosságuk még az is, hogy „kétirányúak”: a zarándokúton bármelyik irányba indulva eljuthatunk valamelyik zarándokhelyre.¹⁰⁸

A vallási turisztikai kínálat volumenére vonatkozóan kiemelendő, hogy az UNESCO Világörökséghez tartozó helyszínek körülbelül 20%-a valamilyen módon kapcsolódik a valláshoz vagy a spiritualitáshoz. Irimiás Anna és Michalkó Gábor tanulmányában 92 európai vallási épületet, helyszínt számoltak, amelyek az UNESCO világörökségi védeltségét élvezik, ezért nemzetközi vonzerejű kulturális látnivalónak tekinthetők.¹⁰⁹ Hazánk nyolc világörökségi helyszíne közül a Pannonhalmi Bencés Főapátság vallásturisztikai desztináció. Az ATLAS (2007) felmérése szerint a leglátogatottabb kulturális vonzerők között a vallási helyszínek is előkelő helyen állnak (a legnépszerűbb múzeumok, történelmi helyek és emlékművek után).¹¹⁰

A zarándokhelyszíneket a turisták nagy számban látogatják (bizonyos esetekben többen is, mint a zarándokok), és a szakrális helyek aktív lépéseket tesznek azért, hogy a turisták számára is vonzóvá tegyék magukat. Másrészt a zarándokhelyszíneket lehet úgy is menedzselni, hogy fennmaradjon azok eredeti karaktere. Ezt úgy teszik többek között, hogy bizonyos magatartási korlátozásokat vezetnek be: pl. a belépés során bátorítják a zarándokokat, miközben csökkentik a turisták számát.¹¹¹

A tradicionális, valódi szakrális tartalommal bíró zarándoklatok is megújulnak napjainkban. Például a Szent Jakab-útnak hosszú története, tradíciója van, de a 19. századtól egyre ismertebbé vált, és egyre többen mennek végig rajta. Az 1930-as évek végén Francisco Franco propagálta Szent Jakab alakját az új nemzeti politikai projektje részeként. 1987-ben, egy évvel Spanyolország EU-csatlakozása után a szociális kohézió erősítése, az európai identitás ösztönzése és a turizmus támogatása érdekében az Európai Tanács elindította a tematikus út programot. A tematikus utak két vagy több európai országon is keresztülvezethetnek. Az első ilyen program, amelyet elindítottak, az El Camino útvonala volt. A másik fő ösztönző erő az El Camino megújításához a Szent Év volt 1993-ban, amely a Szent Jakab-sír felfedezésének ezredik évfordulójához kapcsolódott. Ugyanebben az évben a Szent Jakab-út felkerült a világörökség-listára. A millenniumi ünneplés

¹⁰⁷ BARNA (2001); BARNA (2011); KOLLÁNYI (2011).

¹⁰⁸ KOLLÁNYI (2011).

¹⁰⁹ IRIMIÁS Anna – MICHALKÓ Gábor (2013): Religious tourism in Hungary – an integrated framework. *Hungarian Geographical Bulletin*, 62(2), 175–196.

¹¹⁰ Idézi: SÜLYOK Judit – MÁRTONNÉ MÁTHÉ Kinga (2014): A vallási turizmus helyzete Magyarországon. *Turizmus Bulletin*, 16(1), 11–20.

¹¹¹ KONSTANTINOS ANDRIOTIS (2009): Sacred Site Experience – A Phenomenological Study. *Annals of Tourism Research*, 36(1), 68.

éppen arra a periódusra esett, amikor Spanyolország elindította a „versenyképes spanyolországi turizmus kerettervét” (1992–1995), amelynek része volt az út felújítása, regenerációja, egyebek között az El Camino kelet–nyugati szakaszának felújítása is. Az utat útjelzőkkel látták el, amelyek fésűskagyló alakzatúak, amely a zarándokok korábbi jelképe volt. Az El Camino mára kiépült, és világosabban lehatárolt, mint a múltban bármikor. Számos teóriával magyarázták az út felélesztését: a politikai motiváció (regionális, nemzeti és európai szinten) elsődleges szerepet játszott, amelynek célja volt, hogy népszerűsítsék a regionális turizmust. Tény, hogy az El Camino revitalizációját követően a turizmus Galicia egyik fő gazdasági szektora lett.¹¹²

2.4.7. A zarándoklat mint közösségi élmény

A zarándoklatok a közösségi élmény megtapasztalásának alkalmai, lehetőségei. Az egyház lényegéhez tartozik, hogy élő, látható szeretetközösség legyen. E kapcsolatok alapja pedig a kommunikáció, amely nem csak gondolatok közlése és érzelmek jelzése, hanem a legmélyebb szinten szeretettel történő megajándékozás. Krisztus kapcsolatteremtése valóban élet és lélek – mind a mai napig. A szó etimológiájából kiindulva a *communis* vagy a *communio* szó a „vele lenni”, „együtt létezés”, az „együttesség” szavakból eredeztethető. A kommunikáció az ember önmaga oda- és átadását jelenti a szeretetben; ily módon nemcsak az információcserét, az eszmecserét vagy az érzelmi találkozást jelenti, hanem személyek egyesülését, kommunióját is. A posztmodern felé hajló társadalomban az egy egyház egységét felváltja a sok kis közösség sokfélesége. Ez a közösségek újfajta kommunikációját és az egység fogalmának újragondolását igényli. Az egyházak azonban fontos szerepet töltenek be az individualizmus és a közösségi lét közötti közvetítésben, és a zarándoklatoknak is jelentős szerepük van a közösségformálásban, a közösségi élmény megtapasztalásában. A zarándoklat a vallásos hitet ápolja, ahol az egyén feloldódhat a közösségben, mégsem válhat személytelenné.¹¹³ Az Istennel és egymással folytatott vallási, szakrális kommunikáció katartikus hatású tud lenni, a megtisztulás, a megtérés átélése hatása és célja is lehet a búcsújárásnak.¹¹⁴ Pusztai Bertalan szerint is a zarándokok egy számukra minimális integrációt biztosító, ingerszegény közösségből menekülnek az igaz élmény keresésébe.¹¹⁵ És bár szerinte a zarándoklatok évszázados hagyományokat elevenítenek fel, mégsem lehet azt mondani, hogy ezt az utazási formát a zarándokok a késő modernitás elszemélytelenedett világából való menekülési formaként élik meg. Sőt, tudatosak abban, hogy ezeket az utakat élményszerzésre használják, olyan élményekre, amelyek a közösségi lét átélésében segítik őket. Ezt a Mária-út tapasztalata is alátámasztja: ez a példa is azt mutatja, hogy Európában egyre nagyobb az igény a szabadidő lassúbb, elmélyültebb eltöltése iránt. Ezért a közösségi zarándoklatok előtt is nagy perspektíva áll.¹¹⁶

¹¹² SANTOS (2003): 44.

¹¹³ KORPICS (2011).

¹¹⁴ MOHAY (2009).

¹¹⁵ PUSZTAI Bertalan (2003): Vallás, turizmus, kulturális másság. A vallási különбözőség mint turisztikai erőforrás Finnországban. In FEJŐS Zoltán (szerk.): *Helye(in)k, tárgya(in)k, képe(in)k*. Budapest: Néprajzi Múzeum, 81–96.

¹¹⁶ KONKOLY-GYURÓ (2011).

2.4.8. Mária-út

A Mária-út Közép-Európa zarándokútja, amely a Kárpát-medence Mária-kegyhelyeit köti össze. Két fő ága keresztet formáz, ami jelképezi alapvető üzenetét: a keresztény értékek megőrzését, az emberi találkozások megélését (3. kép).

3. kép: A Mária-út térképe

Forrás: www.mariaut.hu

A kelet–nyugati tengelye Mariaszelltől Csíksomlyóig vezet, míg az észak–déli Czestochowától Medugorjéig. Mindkét főág kb. 1400–1400 km hosszú, ami gyalogosan 60 nap alatt járható be, de vannak, akik kerékpáron vagy lóháton teszik meg ezt a távolságot. Az úton járóknak számos alternatívát kínálnak a leágazások, amelyek hálózatot alkotva különféle zarándokhelyeket, természeti, épített és kulturális értékeket kapcsolnak be a látnivalók sorába. A Mária-úton azok is végigmennek, akik csupán meg akarják ismerni a Kárpát-medence népeit, azok keresztény hagyományait, fel akarják fedezni tájait, és kíváncsiak az itt élők kultúrájára, vendégszeretetére. Az út a közép-európai népek családja örökségének nagy, összefoglaló brandje, amely egyúttal lendületet ad a vallási, az egészség- és a természeti turizmusnak.¹¹⁷

A magyarországi búcsújáró helyek többsége Mária-kegyhely, a hazai búcsújárás hagyományban a Mária-tisztelet dominál. Magyarországon a legismertebb Mária-kegyhelyek Máriapócs, Mátaverebély-Szentkút, Márianosztra, Erdélyben pedig Csíksomlyó a legjelentősebb. Somlyóra századok óta zarándokolnak néhány nap járóföldről a székelyek, és a 20. század végére ez a Szűz Mária-kegyhely az erdélyi, majd az összmagyarság nemzeti kegyhelyévé is vált, ahol a pünkösdi búcsú alkalmával több százezer magyar gyűlik össze.¹¹⁸

¹¹⁷ KOLLÁNYI (2011); SZABÓ Tamás (2011): A Mária út története 2011-ig. In FILEPNÉ KOVÁCS Krisztina (szerk.): *A Mária út hálózata és kialakítása*. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem, Tájtervezési és Területfejlesztési Tanszék, 13–18.

¹¹⁸ KONKOLY-GYURÓ (2011).

Magyarországon – a különböző források szerint – 100-110 jelentősebb kegyhely, búcsújáró hely található. A Mária-út térségében található a búcsújáró helyek több mint harmada, összesen 39 kegyhely.¹¹⁹

A Mária-út gondolata a Mária-tisztelet jegyében, illetve a kettős állampolgárságról szóló sikertelen népszavazás után, a népek kiengesztelődésének szellemében fogant. Ősi magyar hagyomány Szűz Mária tisztelete, a Mária-kegyhelyekre irányuló zarándoklat, és ezt a kulturális örökséget igyekszik feleleveníteni a Mária-út. Ennek hatására 2006-ban megalakult a Mária Út Közhasznú Egyesület, amely célul tűzte ki az út kiépítését.¹²⁰

A történelmi, régi zarándokutakat szeretné ismét járttá tenni, ahol őseink hosszú évszázadokon keresztül zarándokoltak. Ezek a zarándoklatok helyi, rendszeres zarándoklatok, azaz búcsújárások voltak, vagy hosszabb, Compostelába, Kölnbe, Aachenbe tartó zarándoklatok. A magyarországi zarándokút a spanyol zarándokút, az El Camino magyar megfelelője. A Mária-út jelzésének felfestése már megtörtént a Mariazell–Csíksomlyó szakaszon, és a zarándokok GPS segítségével is bejárhatják az utat. Az elkészített zarándokfüzet tartalmazza a nevezetes látnivalók leírásait, a térképet és egy zarándokigazolványt. Nagy hangsúlyt fektetnek a többi zarándok-egyesülettel való kapcsolattartásra, és a munkájukban egy imaháttér is segítségre van. Évente több zarándoklat is indul az úton, amelyről az út honlapján lehet bővebben tájékozódni (www.mariaut.hu). A Mária-út nyomvonalai a www.turistautak.hu internetes térképen is láthatók, és ehhez útikalauzt is fűznek, amelyben feltárják a természeti, a kulturális és a spirituális értékeket. Az internetalapú megjelenítés mellett már több papíralapú térképen is megjelent (pl. Pilis, Vértess, Budai-hegység, Bükk, Börzsöny, Mátra).¹²¹

2.5. A csíksomlyói búcsú története

Ebben az alfejezetben a csíksomlyói búcsú és kegyhely, a csíksomlyói kegytemplom és a Mária-kegyszobor történetét fejtem ki bővebben.

2.5.1. A zarándokhely–kegyhely kialakulása

„Egy-egy búcsújáróhely kialakulásához események egész sora, okok egész láncolata vezet, amelyeknek csak egyike a hivatalos egyházi engedély, a püspöki vagy pápai búcsú kiváltság elnyerése. Egyike, de a búcsújáró hely felvirágzása szempontjából nélkülözhetetlen. A hivatalos jóváhagyás legtöbbször már egy kialakult gyakorlatot erősített meg. Néha ez az egyházi kiváltság feledésbe is merült, és ha a kultusz elég erős, akkor a búcsújárás enélkül is tovább él. A búcsújáráshoz, a búcsújáró helyekhez a népeletben olyan funkciók is kapcsolódhatnak, amelyeknek a vallásos élethez nincs, vagy alig van köze, annál nagyobb jelentősége van viszont a profán összetevőknek, az összeseregglő sokadalomnak, a távoli települések és tájak közötti vándorlásnak, mozgásnak.”¹²²

¹¹⁹ KOLLÁNYI (2011).

¹²⁰ HARKÁNYINÉ SZÉKELY et al. (2011).

¹²¹ HARKÁNYINÉ SZÉKELY et al. (2011).

¹²² BÁLINT–BARNA (1994).

Csíksomlyó a magyarság számára mindig is kiemelkedő jelentőségű zarándokhely volt, amely az elmúlt két évtizedben megkérdőjelezhetetlenül a Kárpát-medencei magyarság legfontosabb búcsújáró helyévé vált. A médiaközvetítés sokak otthonába elviszi az ünneppsorozat legfontosabb eseményeit, hangulatát, ezért sokkal többen lehetnek részesei, mint akik személyesen vannak jelen. Így ma már nagyon sokan ismerik a keresztaljak vonulását, a zászlójukkal való köszöntést; a kegytemplomot, benne a Babba Mária-kegyszoborral, vagy a csobotfalvi templomot, amelyben 2010-ig a csángók pünkösdi miséje zajlott.¹²³

Csíksomlyó a székely föld és a székely nép történetében nagy jelentőségű volt mindig, és ma is az. A búcsújáró hely eredetével kapcsolatban azonban más-más dátumok jelennek meg a különböző iratokban, a Csíksomlyó-kutatók írásaiban. A feljegyzések szerint egyrészt IV. Jenő pápa 1444. február 2-án teljes búcsút engedélyezett mindazoknak, akik a ferences atyák csíksomlyói Mária-templomának építkezésében segítenek (Érdemszerző hit).¹²⁴

A napjainkban hangoztatott hagyomány szerint a búcsú sora 1567-re nyúlik vissza, amikor a székely népfelkelők maroknyi serege a Tolvajos-tetői csatában legyőzte János Zsigmond seregét, aki az unitárius hitet kívánta rákényszeríteni a katolikus székelyekre. Más történész szerint ilyen csata nem volt, történeti feljegyzés a búcsúról csak háromszáz évvel későbből áll rendelkezésre.¹²⁵

A kegyhely vonzáskörzetéből érkezők ősidők óta gyalogszerrel, megszabott rendben vonulnak fel Csíksomlyóra keresztaljakban (4. és 5. kép), majd a Szűzanya lábai előtt a kegytemplomban. A hagyomány szerint a keresztaljak bevonulásának rendje mégis a fent említett tolvajos-tetői csatának állít emléket. A harc résztvevői, akikért asszonyaik és gyerekeik Somlyón imádkoztak, visszatértek a templomhoz, és családjaikkal együtt imádkozva és énekelve megkerülték a Kis-Somlyó-hegyet. Igen valószínű, hogy a somlyói bevonulás rendje e történelmi eseményen kívül a székelység ősi nemek és ágak közötti beosztási rendjének emlékét is magán viseli. A menetben elfoglalt hely rangot is jelent, ezt alátámasztja az is, hogy még később is versengés folyt a falvak között a rangosabb helyekért.¹²⁶

4. kép: Csíkszentmihályi keresztaljak

5. kép: Moldvai csángó magyarok csoportja a pünkösdi búcsúban

Fotó: Harangozó Imre (1990)

¹²³ NÉMETH Zsolt (2012): *Fénytemplom a Kis-Somlyón. A csíksomlyói Salvator-kápolna titka*. Szombathely: B.K.L. Kiadó.

¹²⁴ P. BOROS Fortunát O.F.M. ([1943] 2009.): *Csíksomlyó, a kegyhely*. Csíkszereda: Pallas-Akadémia.

¹²⁵ NÉMETH (2012).

¹²⁶ HARANGOZÓ Imre (2003): Jézushágón. A csíksomlyói búcsújárásról és a kegyhely történetéről. *Kárpátia*, 3(7), 39–44.

A csíksomlyói zárandókat egyedisége még az ún. templomalvás, az esti-éjszakai ájtatosságok. A templomban alvás ősrégi szokás, a hívek a kegyképek közelében kerestek maguknak testi-lelki bajaikra gyógyulást, ami vélekedésük szerint alvás közben lehet a legfoganatosabb. Búcsújáró helyeken úgy tartják, hogy az nyeri el a végső búcsút, aki ott éjszakázott a templomban. Több helyen azonban már nem tudják a magyarázatát, csupán hagyománytiszteltből végzik.¹²⁷

A búcsú legfontosabb helyszínei a ferences kegytemplom Mária kegyszobrával; a Kis-Somlyó-hegy, rajta a Jézus hágóján lévő kálváriával, keresztúttal, a Salvator-kápolnával, a Szenvedő-kápolnával és a Szent Antal-kápolnával. Távolabb mindkét helytől, Csomortánban a Szent Péter és Pál-plébániatemplom. 1993-tól pedig már a hegynyereg, ahol pünkösdi ünnepén, szombaton a szabadtéri misét tartják.¹²⁸

2.5.2. A templom megépítése

A templom építése Csíksomlyón gótikus stílusban kezdődött a 15. században, de „félmunka volt minden” kétszáz év után is, mert a szükségleteket és hiányokat nem tudták betölteni.¹²⁹ A templom befogadóképessége szűk maradt, és ezen csak új építéssel segíthettek. Ekkor épült meg Csíksomlyón a barokk templom, amelynek kivitelezését adakozásból finanszírozták. „Építse fel a székely nép, mert minél nehezebben megy, annál jobban a lelkéhez fog nőni, sajátjának tekinti, és jobban megbecsüli – volt az atyák véleménye, azonban ez csak jámbor óhajlás és vélemény maradt.”¹³⁰ A kegytemplom végül „hetvenkét esztendő küzdelmes munkássága” után felépült, Fogarassy Mihály erdélyi püspök – az erdélyi katolikus intézmények nagy felkarolója – nagy ünnepségek között felszentelte, és 1879-ben jelen volt a pünkösdi búcsún.¹³¹

„A Csíksomlyóról szóló képes és írott tudósításokban aránytalanul kevés figyelem jut a Salvator-kápolnának, holott a szakrális terület legrégebbi fennálló épülete. Feltételezések szerint a mai kegytemplom elődje lehetett akár a Salvator-kápolna is.”¹³²

A mai kegytemplomban elhelyezett tárgyak mestermunkák, viszont nem ismertek azok készítői, így a több mint kétméteres Mária-szoboré sem. Évszázados kutatások után is csak feltételezések vannak arról, hogy kik lehetettek azok a mesterek, akik ezeket a tárgyakat (ajtókeret, keresztelőkút, szenteltvíztartó stb.) készítették.

2.5.3. A kegyszobor története

„A Madonna-szobor stílusából, külső alakjából következtethetünk arra, hogy mikor készülhetett, mikor kerülhetett Csíksomlyóra és kinek a munkája lehet. A szobron nincsen semmiféle jelzés, melyből a korra következtethetnénk, azért annak megállapításánál összehasonlításokra vagyunk utalva.” Azokat a csíki eseteket vizsgálva, ahol hasonló Mária-ábrázolás található,

¹²⁷ BÁLINT–BARNA (1994).

¹²⁸ BARNA (2001).

¹²⁹ P. BOROS (2009).

¹³⁰ P. BOROS (2009) 30–31.

¹³¹ P. BOROS (2009).

¹³² NÉMETH (2012): 7.

valószínűsíthető, hogy az 1500-as években készülhetett, hiszen ebben az időszakban Erdély határain túl is vannak hasonló Madonna-ábrázolások, például Lőcsén.¹³³

Az ún. *Napbaöltözött Asszony-ábrázolás* hazánkban igen nagy hatása, és a középkorig nyúlik vissza. Ezt a szentírási helyekkel is alátámasztották: „*egy asszony a napba öltözve, és a lába alatt a hold, a fején pedig tizenkét csillagból álló korona.*”¹³⁴

Ez az ábrázolás elsősorban az obszerváns ferenceseknél maradt fenn, különösen a török-dúlástól kevésbé érintett területeken. „Búcsújárás mindössze néhány helyen alakult ki körülöttük, közöttük leghíresebb a Csíksomlyó ferences kolostorának kegyszobra, amely a 15–16. század fordulóján nemcsak a Moldva felől beszivárgó huszitizmust, hanem a román ortodoxia behatolását is igyekezett megakadályozni. A katolikus Csíkban még több hasonló ábrázolás is van pl. Csík-szenttamáson, Csíkmenaságon. A csíksomlyói Madonna-szobor valószínűleg egy székelyföldi faragóművész alkotása az 1510-es évekből.”¹³⁵ A 2015-ben nyilvánosságra került vizsgálatok rámutattak arra, hogy a szobor eredeti, nem volt újrafaragva. A szobor tisztelete a 17. század óta töretlen, jelentősége a csíksomlyói búcsú hagyományában megkérdőjelezhetetlen.

Sok háború és támadás érte a csíksomlyói templomot és a helyiek vélekedése szerint a „boldogságos Szűz kegyszobrát Isten csodálatos módon védte meg az ellenség kezétől”. Ezért kezdeményezés is indult az egyházatyáktól, hogy „a Mária-szobor nyilváníttassék csodálatosnak”.¹³⁶ Mivel sokan kétsébe vonták ezt, újabb és újabb vizsgálatok indultak. Batthyány Ignác erdélyi püspök által indított új bizottság a jelentésében (1798) a szobrot csodálatosnak, csodákkal jelkeskedőnek nevezte.¹³⁷

2.5.4. A Csíksomlyóra való zarándoklás története, előzményei

A búcsújárás történetében és a miséken is elhangzik, hogy 1567 óta folyamatosan, megszakítás nélkül a székelyek, majd az erdélyi katolikusok ott vannak Csíksomlyón. A történeti források vizsgálata inkább arra enged következtetni, hogy bizony voltak kihagyások és újakezdések. Homály fedi a kezdeteket, hogy mikor is történt az első búcsújárás, és kevés fellelhető adat van a tizenhetedik századról is.

„Bizonyosan szünetelt a búcsújárás az 1848-as szabadságharcot követő években, valamint 1919–1920-ban, az 1949-et követő évtizedekben – a hatósági tiltások ellenére megtartott búcsújárás pedig spontán jellegével különbözött a korábbi időszakétól. A csíksomlyói búcsújárás történetét tehát nem tekinthetjük megszakítás nélküli folyamatnak.”¹³⁸

A szakirodalmak több korszakhatárt is megjelölnek a csíksomlyói búcsú alakulásáról, fejlődéséről, újraéledéséről. A búcsújárás több száz éves történetének áttekintése kirajzolja az egyes időszakokat, beszél a megszakításokról és az újakezdésekről.¹³⁹

¹³³ P. BOROS (2009): 30.

¹³⁴ Jelenések könyve 12,1. In *Szent Biblia*. Budapest, Magyar Bibliatársulat, 2005.

¹³⁵ BÁLINT–BARNA (1994): 100–101.

¹³⁶ P. BOROS (2009): 65.

¹³⁷ P. BOROS (2009).

¹³⁸ MOHAY (2009): 134.

¹³⁹ MOHAY (2009).

Korszakhatárok:

- *A 17. század vége, az utolsó csíki tatárbetörés ideje* – az ezt megelőző pünkösdi búcsújárásról alig tudunk valamit, csak a léte látszik bizonyosnak.
- *1780* – ekkorra megfogalmazódik a búcsú eredettörténete.
- *Az 1848/49-es szabadságharc vége* – ezután megint újra kellett élednie a búcsújárasnak.
- *1920* – a háború vége és a békeszerződés idején minden korábbinál nagyobb átalakulások rendezik át az erdélyi magyarság életét.
- *1949* – lezárul a búcsújárás hagyományos, nyilvános, teljes és szabad korszaka.
- *1990* – a román politikai fordulatot követő újjáéledés.

2.5.5. A csíksomlyói búcsú napjainkban

Csíksomlyó jellege és jelentősége magyar viszonylatban mindenképpen kiemelkedő. A kegyhely egyik fő ünnepe a pünkösdi szombatján megtartott búcsújárás, 1990 óta százezrek és a médián keresztül milliók közös vallási tapasztalatának helye, személyes élménye. A román politikai fordulatot követően minden várakozást felülmúló tömeg vett részt az eseményen.¹⁴⁰

A csíksomlyói kegyhelyen évszázadok óta egyszerre vannak jelen a ferencesek, a búcsún jelen lévő magyarság emlékei s azok az emlékek, nehézségek, törekvések, amelyekkel egy búcsújáró helyen az emberek szíve-lelke telve van, amire a búcsúhelyen a lelkipásztorok segítségével megoldásokat keresnek, és nem szakíthatók el a történelmi összefüggésektől.¹⁴¹ A kilencvenes években a csíksomlyói pünkösdi búcsú évről évre rendszeresen a magyarság egyetlen békés, együtt ünneplési alkalma, ahol százezrek vannak jelen, ezért kétségtelen, hogy jelentőségének megfelelően kell értékelni.

„Székelyföldön a vallási viszonyok és a hagyománnyá vált történeti kiváltságok kohéziót teremtő ereje legszembetűnőbben jelenik meg a magyar nyelvterületen. A közös származás tudata, a közös szabadság, a közös birtok és a közös jogok valósága éppúgy, mint ezek felelevenített emlékei a közép kortól napjainkig, évszázadokat átívelő stabilitást eredményeztek.”¹⁴²

2.5.6. A búcsú résztvevői

„Akár személyesen a helyszínen, akár a tévéközvetítést nézve, nagyjából kétfelé osztható a résztvevők sokasága: van egy tagolt, azonosítható része, amely ún. keresztaljakban zászlókat, helység-, térségtáblákat tart a kezében; másik része tagolatlanabb, nehezen azonosítható.”¹⁴³ A résztvevők sokaságának tagozódását, szerveződésének alapját elsősorban a lokalitás adja meg, ki honnan érkezett és hova tér haza. Őket a búcsú szentmiséjére várakozó tömegek előtt (létszámukkal) a hangosbemondón keresztül mások számára is ismertetik. Csíksomlyó vonzáskörzete fokozatosan kiszélesedett, és az egykori regionális jelentőségű kegyhelyből bővült országos jelentőségűre, kiterelbelyesedett a magyar nyelvterület egészére. Mária-kegyhelyként kiemelkedő

¹⁴⁰ MOHAY (2009).

¹⁴¹ MOHAY (2009).

¹⁴² MOHAY (2009): 177.

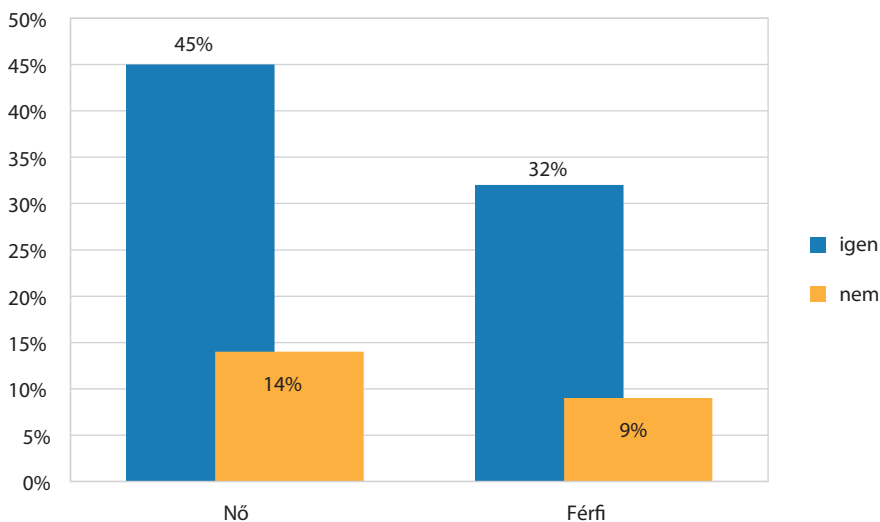
¹⁴³ MOHAY (2009): 177.

a római katolikusok jelenléte a búcsúban, azonban a vonzaskör bővülésével még a felekezeti határok is átértelmeződtek, és a búcsúban megjelentek a protestánsok is.¹⁴⁴ Magyarországról évek óta zarándokvonatok is indulnak a búcsúba, és a vonat zarándokai egy ún. keresztaljaként vonulnak fel a nyeregbe.

Vannak olyan csoportok is, amelyek nem kerülnek bele az előbb említett tagozódásba, ritkán esik róluk szó, sőt leginkább csak akkor van róluk említés, amikor viselkedési formájuk eltér a búcsúban megszokottól. Ők – legtöbbször – a megbotráncozást és feltűnést okozó koldusok. Említést kell tenni továbbá az ún. „megbecsült idegenekről” is.¹⁴⁵ Őket ismerik, szívesen fogadják, számontartják, várják az ünnepre (pl. 1934-ben a búcsúba érkezett szász értelmiségiek). A búcsún részt vevők közé soroljuk még azokat is, akik nem „igazi” zarándokként érkeznek, hanem csak érdeklődéssel nézelődnek, valamint kiemelendő a vásári árusok sokasága is. Már a múlt századi helyi lapok is arról írtak, hogy a vásári árusok és a velük együtt érkező komédiások jelentős száma miatt a búcsú évről évre veszít vallásos jelentőségéből. Ez a mai napig nem változott, a szentmise helyszínére igyekvők a vásári árusok sokaságát találják továbbra is az utcák mentén.

3. A Csíksomlyói búcsújárás vizsgálata – a kérdőíves vizsgálat eredményei

A kutatás során 274 válasz érkezett, és ebből 209 fő (77%) mondta azt, hogy már részt vett a csíksomlyói búcsún, 65 fő (23%) pedig még nem vett részt. A kérdőívet kitöltők közel 60%-a nő és 40 százaléka férfi (23. ábra). A vizsgálat érdekessége, hogy ugyanez a nemek közötti arány jelenik meg azok között is, akik voltak már a búcsúban, és azok között is, akik még nem.

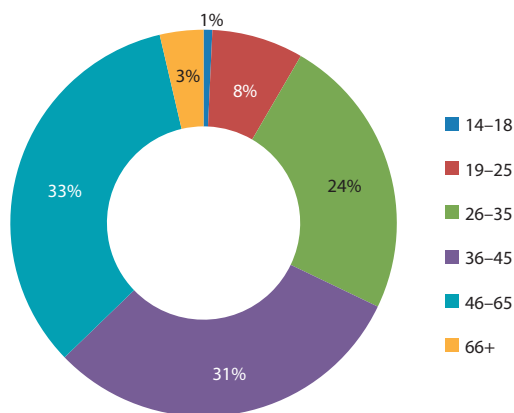
23. ábra: A kérdőívet kitöltők neme és válasza, hogy járt-e már a csíksomlyói búcsúban

Forrás: NSKI saját kutatás (2016)

¹⁴⁴ MOHAY (2009).

¹⁴⁵ MOHAY (2009): 194.

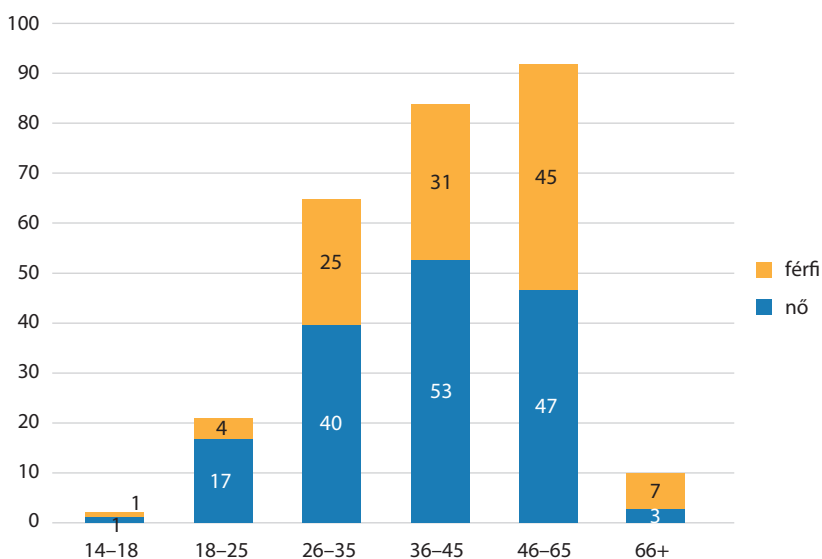
A kérdőívet kitöltők *életkorát* vizsgálva jelentős volt a 26–65 éves korosztály aránya, ők adták a válaszadóink csaknem 90%-át. Csekély számú volt a 25 év alatti és a 66 év feletti korosztályból érkezett válasz (24. ábra).

24. ábra: A kérdőívet kitöltők életkora

Forrás: NSKI saját kutatás (2016)

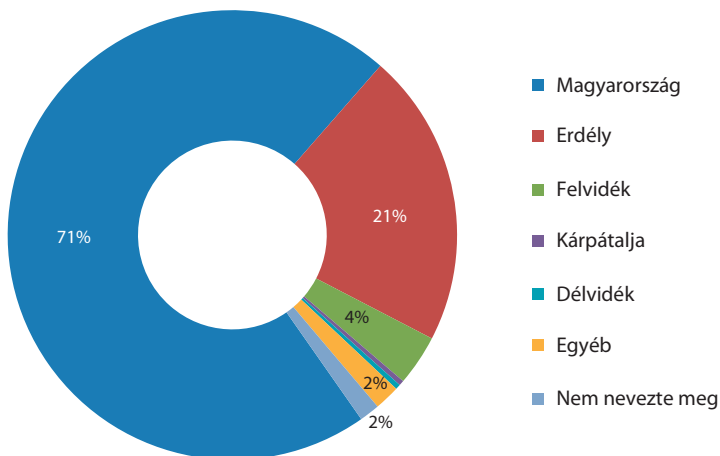
A kitöltők életkorát *nemek* szerinti bontásban vizsgálva megállapítható, hogy a legtöbb válasz a 36–45 éves nőktől és a férfiaknál a 46–65 éves korosztályból érkezett (25. ábra).

25. ábra: A kérdőívet kitöltők életkora – kategóriákban, nemek szerinti bontásban (fő)

Forrás: NSKI saját kutatás (2016)

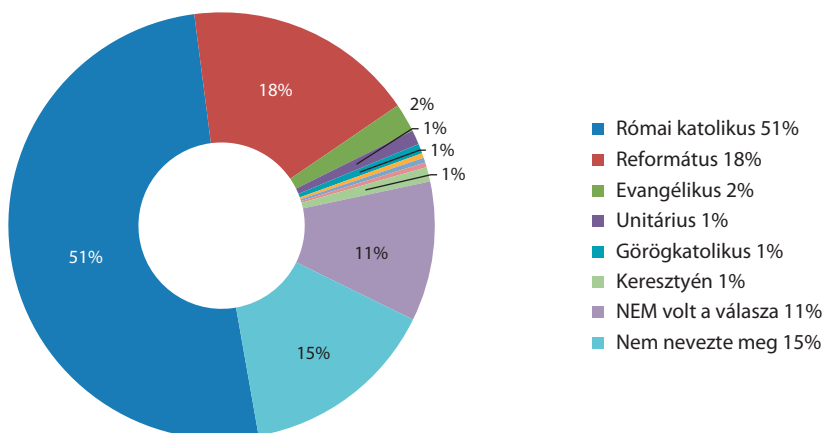
A kitöltők *lakhelyével* kapcsolatban a grafikon is jelzi, hogy a válaszadók több mint 70%-a Magyarországon él, 21%-uk Erdélyben, 4%-uk Felvidéken és 2% nem adta meg a lakhelyét. Délvidékről és Kárpátaljáról csak egy-egy kitöltőnk volt, akik szinte nem jelennek meg a százalékos megoszlásban (26. ábra).

26. ábra: A kitöltők lakhelye

Forrás: NSKI saját kutatás (2016)

A *felekezeti hovatartozást* tekintve a válaszadók 74%-a jelezte, hogy valamely keresztény felekezethez tartozik, és többségük római katolikusnak vallotta magát. Jelentős a protestánsok között a reformátusok aránya (18%). Más felekezethez tartozók (Izraelita, Ortodox, Krisztus Szeretete Egyház) olyan kis számban voltak a kitöltők között, hogy a százalékos bontásban nem is adtak értelmezhető adatot. A kitöltők közül hárman (1%) nem nevezték meg, hogy keresztényként melyik felekezethez tartoznak, 15%-uk nem nevezte meg a felekezeti hovatartozását, és 11%-uk válaszolta azt, hogy nem tartozik semmilyen felekezethez (27. ábra).

27. ábra: A kitöltők vallása, felekezeti hovatartozása

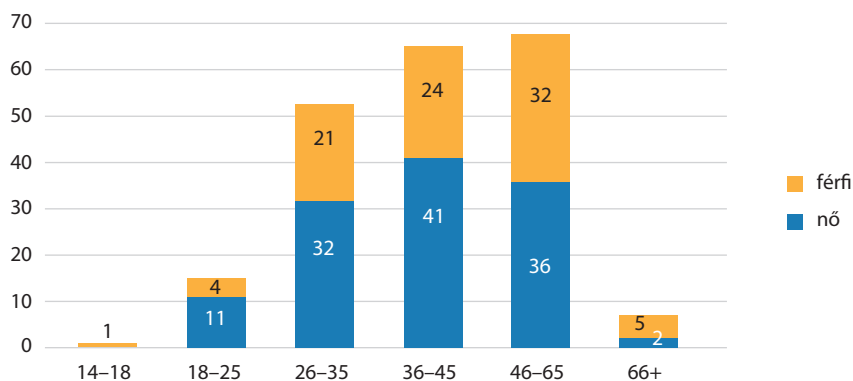
Forrás: NSKI saját kutatás (2016)

3.1. A Csíksomlyói búcsún való részvételről

A beérkezett 274 válaszból összesen 209-en (77%) mondták, hogy voltak már a csíksomlyói búcsúban. A következő elemzés a 209 „igen” választ értékeli.

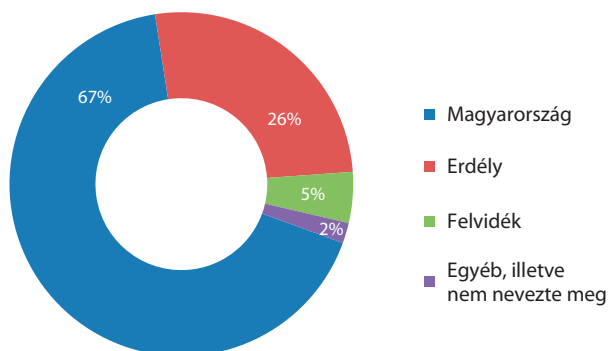
3.1.1. Demográfiai adatok a csíksomlyói búcsúban járt kérdőívkitöltőkről

A válaszadók 58%-a volt nő és 42%-a férfi. Az *életkorukat* – korcsoportokra osztva – vizsgálva látható, hogy a legaktívabb korosztály a 46–65 éveseké volt. A férfiktól is a legtöbb kitöltés innen érkezett, míg a nők között a 36–45 éves korosztály volt a legaktívabb (28. ábra).

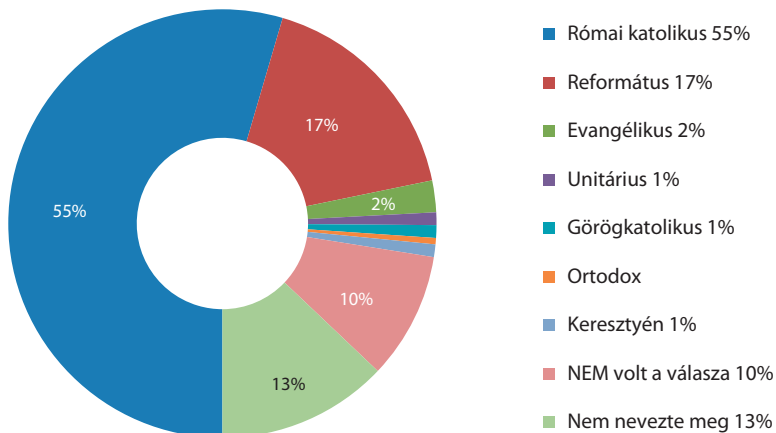
28. ábra: A csíksomlyói búcsúban már jártak életkora – kategóriánként, nemek szerinti bontásban (fő)
Forrás: NSKI saját kutatás (2016)

A kitöltők *lakhelyével* kapcsolatban a grafikon is ábrázolja, hogy a kétharmaduk Magyarországról érkezett a csíksomlyói búcsúba, 26 százalékuk Erdély különböző, közeli és távoli településeiről. Felvidékről a kitöltők 5 százaléka érkezett, és 2 százalék nem adta meg a lakhelyét. Délvidékről és Kárpátaljáról nem volt olyan kitöltőnk, aki valaha járt volna pünkösöd ünnepén Csíksomlyón (29. ábra).

29. ábra: A búcsúban már járt kitöltők lakhelye
Forrás: NSKI saját kutatás (2016)

A csíksomlyói búcsúban már járt válaszadóink *felekezeti hovatartozását* vizsgálva hasonló arányok rajzolódnak ki, mint az összes válaszadóinknál. Több mint a fele (55%) római katolikus vallású, a protestánsok között kiemelkedő a reformátusok aránya (17%). Más felekezethez tartozók olyan kis számban voltak a kitöltők között, hogy a százalékos bontásban itt sem adtak értelmezhető adatot. A kitöltők közül ketten (1%) nem nevezték meg, hogy keresztyénként melyik felekezethez tartoznak, 13%-uk nem nevezte meg a felekezeti hovatartozását és 10%-uk nem tartozik semmilyen felekezethez (30. ábra).

30. ábra: A búcsúban már járt kitöltők vallása, felekezeti hovatartozása

Forrás: NSKI saját kutatás (2016)

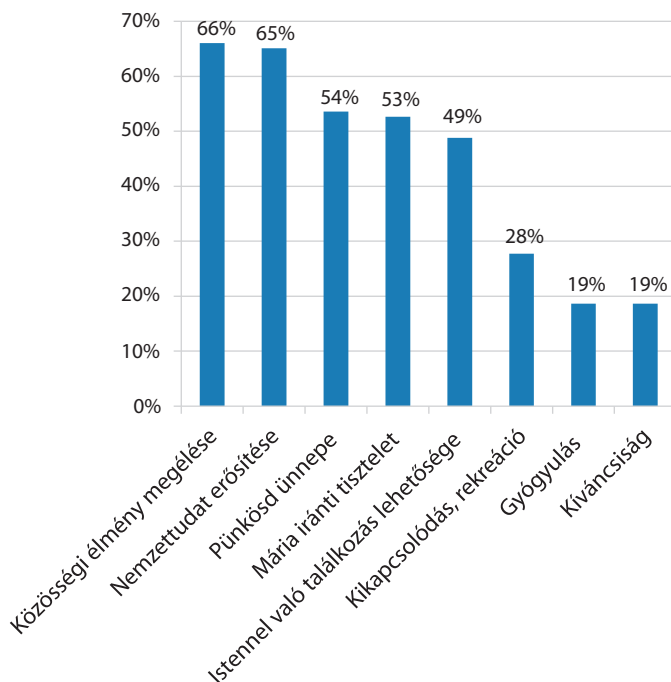
A következő elemzések a csíksomlyói búcsúval összefüggő kérdéseinkre adott válaszokat vizsgálják.

3.1.2. A csíksomlyói búcsúba való utazás motivációja

Elgondolkodtató eredmény, hogy a csíksomlyói búcsúba történt utazás elsődleges indítéka főként a közösségi élmény megélése, illetve a magyarokkal való találkozás lehetősége. A közösségi élmény azonban a hit együttes megélésének élményére utal: a válaszok azt is jelzik ugyanis, hogy a hit együttes megélésének jelentős közösségépítő szerepe van, és a zarándoklat ebben fontos szerepet tölt be. A motiváció ebben az esetben a lelki élménynek, a vallásnak a közösségben való megélése (31. ábra).

A legerősebb motiváló erő a közösségi élmény megélése volt (66%), majd ezt követi „az össz-magyarország találkozóhelyén a nemzettudat erősítése” (65%). Ezek tehát nagyobb motiváló erők, erősebbek, mint maga pünkösöd ünnepe (54%), az Istennel való találkozás lehetősége (49%) vagy a Mária iránti tisztelet (53%). A motivációk között a kikapcsolódást (28%) a gyógyulás és a kíváncsiság szándékai követik (19–19%). A vizsgálatunkból kirajzolódik, hogy a motivációs indokok között a közösségélmény megélése Csíksomlyón megelőzi az Isten keresésének szándékát pünkösöd ünnepén (66–49%).

A válaszokból az is megismerhető, hogy a csíksomlyói búcsúba történő zárandoklat során nem játszik meghatározó szerepet a kikapcsolódás és a rekreáció. A csíksomlyói búcsún való részvétel tehát nem elsősorban turisztikai céllal történik, és az elsődleges motiváció a hit közösségi élményének megélése és a magyarokkal való találkozás lehetősége.

31. ábra: A csíksomlyói búcsúba történt utazás legerősebb motivációi

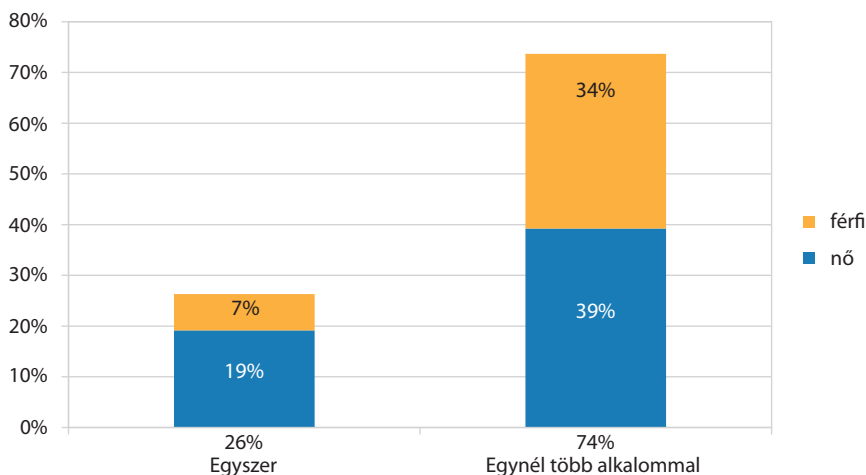
Forrás: NSKI saját kutatás (2016)

A motivációt vizsgáló kérdés mellett megkértük a válaszadóinkat, hogy ők maguk is fogalmazzák meg „miért is utaztak még Csíksomlyóra”. Több esetben előfordult a család- és rokonlátogatás, ismerősök meglátogatása; a lelki feltöltődés, ima, imakérés és szakralitás megélése; Erdély látványa, csodáinak megélése, az itt élők vendégszeretetének megtapasztalása; a csíksomlyói búcsú népszerűsítése; a „vágytam rá” és az „önmagamért” válaszok. Az „egyéb” indokok között tehát megerősítést nyertek a fent említett szempontok: a hit együttes megélése és az Istennel való találkozás mellett Erdély természeti csodáinak és az erdélyi magyar emberek megismerésének és vendégszeretetének megtapasztalása is erős indítékot jelentenek az utazás során.

Az „igen”-nel válaszolók kétharmada nem jelölt meg egyéb választ, az egyharmaduk válaszaiban azonban több főbb „csoportot” alkotnak. A legtöbb kiegészítő válasz az Erdély (12%) és a szakralitás témakörrel függ össze (10%), majd ezt követik a családdal-ismerősökkel (5%) és a munkahellyel (2%) kapcsolatos említések. Az 5.4. alfejezet részletesen bemutatja az „egyéb” motivációra adott válaszokat.

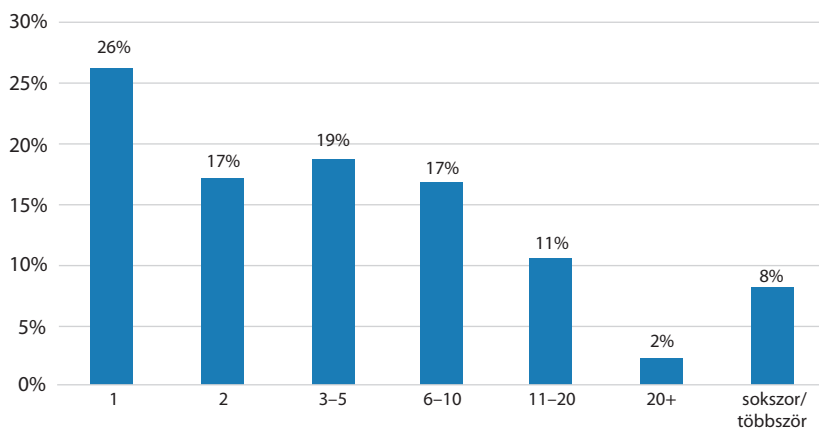
3.1.3. A csíksomlyói búcsún való részvétel gyakorisága

A válaszadók több mint egynegyede először, 74%-uk több alkalommal vett már részt a csíksomlyói búcsún, azaz a válaszadók csaknem háromnegyede visszatérő utazó (32. ábra). A „sokszor” vagy „többször” választ adóknál nem tudtuk azonosítani a gyakoriságot, így őket együtt kezeljük, valamint azokat is, akik húsz alkalomnál többször voltak a csíksomlyói búcsúban (33. ábra). Akik először vettek részt a csíksomlyói búcsún, közöttük körülbelül azonos arányban fordulnak elő magyarországi és erdélyi magyarok. Akik azonban 20 vagy több éve folyamatosan részt vesznek a csíksomlyói búcsún, vagy a „sokszor” választ jelölték, kizárólag erdélyi magyar válaszadók voltak.

32. ábra: A csíksomlyói búcsún való részvétel gyakorisága

Forrás: NSKI saját kutatás (2016)

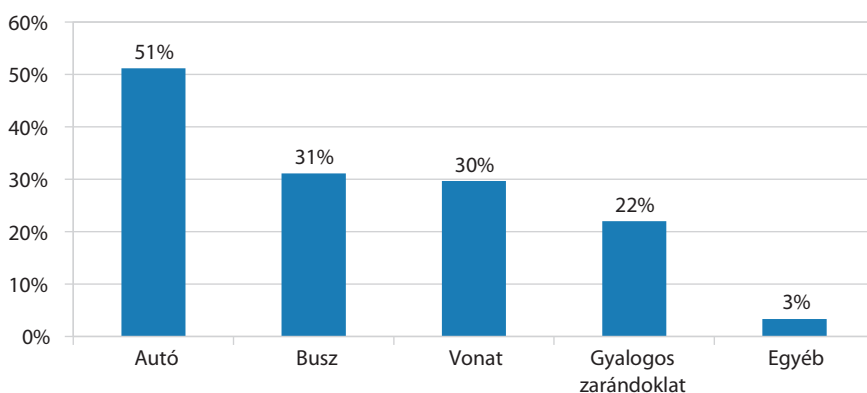

33. ábra: A csíksomlyói búcsún való részvétel

Forrás: NSKI saját kutatás (2016)

3.1.4. A csíksomlyói búcsúba való utazás

A legtöbben autóval (51%) és busszal (31%) érkeztek a csíksomlyói búcsúba, ezt követi a vonattal történő utazás (30%). A gyalogos zarándoklaton részt vevőket (22%) az egyéb válaszadók követik (3%), ez utóbbi esetben a szekéren, a kerékpárral történt utazás fordult elő válaszként. A búcsújárások gyakoriságának növekedésével növekedhet a közlekedési eszközök, az utazás módjának változatossága is, illetve egy-egy utazás során a közlekedési eszközök különböző kombinációja is megtörténik. Volt viszont olyan válaszadó is, aki 13 éve, míg más 20 éve ugyanúgy gyalogos zarándokként vesz részt a csíksomlyói búcsún. A válaszok azt is jelzik továbbá, hogy a gyalogos zarándoklat jelentősége kisebb mértékű, mint a korábbi századokban volt, és a helyszín megközelítésében domináns az autós forgalom, valamint a buszos utazás még mindig megelőzi a zarándokvonatokat, illetve általában a vonatok jelentőségét (34. ábra).

34. ábra: Közlekedési formák

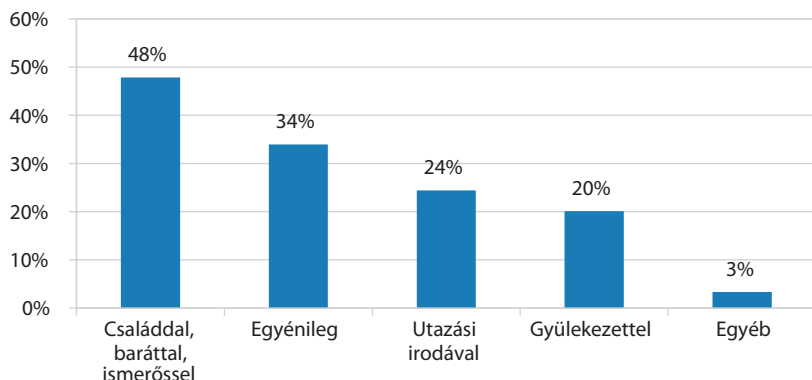
Forrás: NSKI saját kutatás (2016)

Összességében 65 olyan említés történt (31%), amelyben többféle, kombinált közlekedési forma fordult elő, mint például autóval és gyalogos zarándokként; autóval és kerékpárral; autóval, gyalogos zarándokként és szekérrel; busszal és autóval; busszal és gyalogos zarándokként; busszal és vonattal; kerékpárral, vonattal és autóval; vonattal és busszal; vonattal és gyalogos zarándokként; vonattal, autóval és gyalogos zarándokként; vonattal, busszal és autóval; illetve vonattal, autóval, busszal és gyalog történt részvétel. Ezek a változatok jelzik egyrészt azt, hogy a zarándoklat különféle közlekedési eszközök kombinációjával is történhet, másrészt a látogatások gyakorisága befolyásolja a közlekedési eszközök használatának változásait is.

3.1.5. Útitársak

A kérdőíves vizsgálat során megkérdeztük válaszadóinkat, hogy kivel utaztak a búcsúba. A válaszadók legnagyobb része (48%) „családdal, barátokkal, ismerősökkel” együtt utazott, amit az „egyéniileg” utazott válasz (34%), majd az „utazási irodával” történt utazás (24%), illetve a „gyülekezettel” történt utazás (20%) válaszok követték. Az utazási irodák közül két iroda került

említésre, a Misszió Tours és a Kárpáteurópa Utazási Iroda, mindkettő zárandokvonatot indított a búcsúba. Az „egyéb” említések között szerepelt az „iskolai csoporttal”, „egyetemi szervezéssel” történt út, az „itt lakom” válasz és a „munkahelyi szervezéssel” történt utazás. A válaszadók között volt, aki már 20 éve gyülekezetével, egyházközségével utazik a zárandoklatra. Ugyanakkor például egy 14 éve búcsúba járó esetében többféle utazási mód is előfordult, így az „egyéni utaztam, gyülekezettel-egyházközséggel, barátokkal, ismerősökkel, utazási irodával” lehetőségek is. Ezért tehát a látogatás gyakorisága – bár nem minden esetben, de – együtt járhat az utazási csoportformák változásával vagy változatosságával (35. ábra).

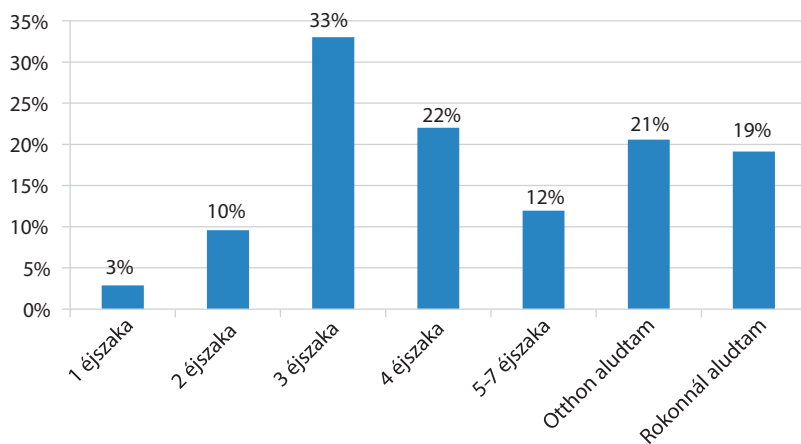
35. ábra: Kivel utazott?

Forrás: NSKI saját kutatás (2016)

3.1.6. Az utazás során Erdélyben eltöltött vendégéjszaka

Arra a kérdésre, hogy utazásai során hány vendégéjszakát töltött el (Erdélyben), az alábbi válaszok érkeztek.

A csíksomlyói búcsú idején a legtöbb válaszadó három vendégéjszakát töltött el Erdélyben (33%), és gyakori volt még a négy éjszakát eltöltő vendég is (22%). Többen azt mondták, hogy „nem vettem igénybe fizetős szálláshelyet, mert itt lakom” (20%) és gyakran előfordultak a „nem vettem igénybe fizetős szálláshelyet, mert rokonoknál, barátoknál, ismerősöknél aludtam” válaszok is (19%) (36. ábra). Ezekkel az említésekkel függ össze, hogy a válaszadók legnagyobb része a lakhelyét tekintve Magyarországon él, a külhoni válaszadók pedig Erdélyben vagy a Felvidéken élnek. A Magyarországon élők közül többen rokonaik meglátogatására törekszenek, amikor a csíksomlyói búcsúba utaznak: a korábbi válaszok esetében is látható volt a csíksomlyói búcsún történt részvételhez kapcsolódó „egyéb” motivációként a család- és rokonlátogatás, az ismerősök meglátogatása is. Kevesebb válaszadás történt az 5–7 éjszaka (12%), a 2 éjszaka (10%), az 1 éjszaka (3%) lehetőségekre, ami azt is jelzi, hogy az utazások kifejezetten a csíksomlyói búcsú idejére, az ahhoz kapcsolódó programokhoz és tevékenységekhez kapcsolódnak, és nem elsősorban pihenési, kikapcsolódási szándékkal függenek össze. A több alkalommal is utazók esetében általában változott az eltöltött vendégéjszakák száma is.

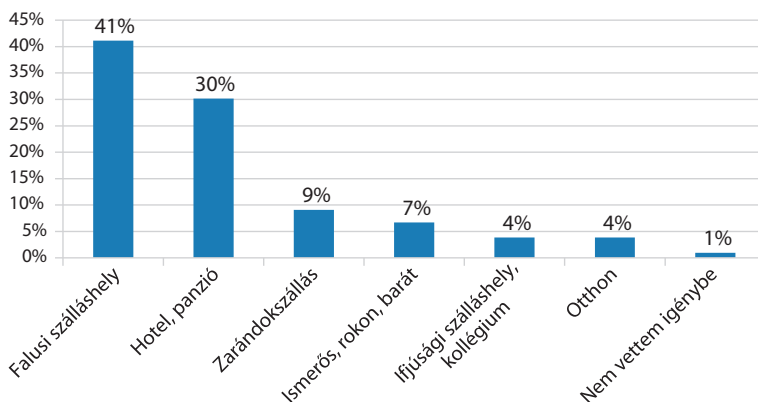
36. ábra: Az utazása/zarándoklata során eltöltött vendégéjszaka (Erdélyben)

Forrás: NSKI saját kutatás (2016)

3.1.7. Az igénybe vett szálláshely típusa

Az utazások során igénybe vett szálláshellyel összefüggő kérdésre az alábbi válaszok érkeztek.

A válaszadók többféle szálláshelyen éjszakáztak, és az utazások gyakoriságától függően többnyire a szálláshelyek típusa is változik. A legtöbben (41%) a falusi szálláshelyet említették, az ezt követő legnagyobb válaszadási arány a hotel és panzió volt (30%). A zarándokszállás említése 9%-ban, az ismerős, rokon, barát említése 7%-ban fordult elő. Az otthon (vagy saját nyaralóban) válaszadás (4%) azonos az ifjúsági szálláshelyet (ezen belül kollégium, iskola) választók arányával, és 1% (2 említés) esett a „nem vettem igénybe” válaszra. A falusi szálláshelyeken változó volt a vendégéjszakák számának megoszlása, a két éjszakától egészen az 5–7 éjszakáig terjedt. A hotel és panzió, a zarándokszállás és az ifjúsági szálláshely válaszok esetében a leggyakoribb volt a 3–4 éjszaka említése (37. ábra).

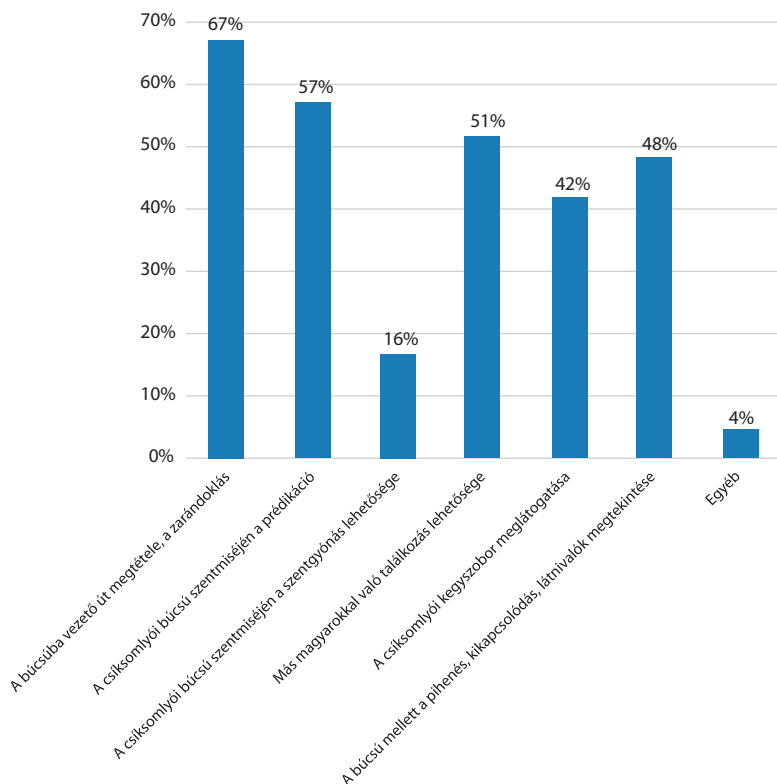

37. ábra: Az utazások során igénybe vett szálláshelyek

Forrás: NSKI saját kutatás (2016)

3.1.8. A csíksomlyói búcsú legérdekesebb, legvonzóbb elemei

Pünkösöd ünnepére fókuszálva megkérdeztük a Csíksomlyóra látogatókat, hogy számukra mi (volt) a legérdekesebb és a legvonzóbb. A válaszadók több lehetőséget is megjelölhettek. (A százalékos arányszámokat az „IGEN” választ adó 209 főhöz viszonyítva számítottuk) (38. ábra).

38. ábra: A csíksomlyói búcsú legérdekesebb, legvonzóbb elemei

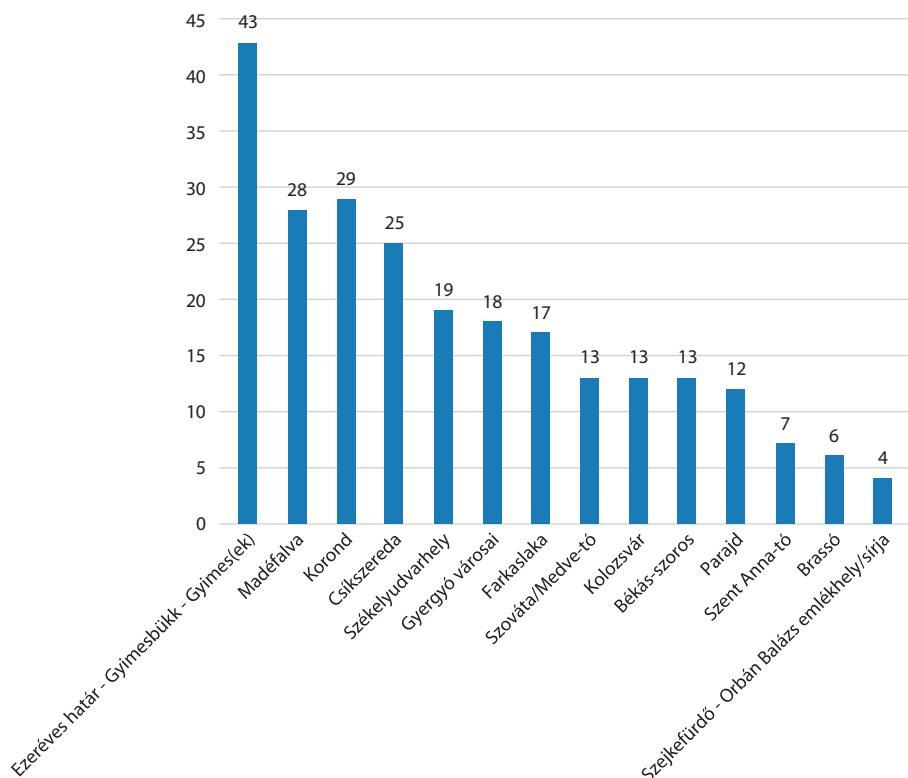
Forrás: NSKI saját kutatás (2016)

Kimagasló volt „a búcsúba vezető út megtételét, a zarándoklást” (67%) megjelölők száma. Ezt követte „a csíksomlyói búcsú szentmiséjén a prédikáció” (57%), majd „a más magyarokkal való találkozás lehetősége” (51%) válaszok. „A búcsú mellett a pihenés, kikapcsolódás és más látnivalók megtekintése” választ adók száma is jelentős volt (48%). A száz főből többségük több települést meglátogatott, és nagyobb körutazásokat tettek. Akik elmentek Csíkszeredába/ Csíksomlyóra, a templomban a kegyzsobrot is megtekintették (42%). Alig néhány említés érkezett arra, hogy fontos volt nekik az ünnepi szentmise keretében a szentgyónás lehetősége (16%). Az „egyéb” válaszok között a himnuszok közös éneklése, az Erdélyben való lét, a csángókkal való találkozás, a napvárás, a megtisztulás és az önismeret volt meghatározó.

3.1.9. A csíksomlyói búcsúba történő látogatás kiegészítése szabadidős programokkal

A válaszadók 70%-a írta, hogy a pünkösdi csíksomlyói búcsú alkalmával Erdély, Székelyföld több turisztikai vonzerejét is megtekintette, nevezetes városait és emlékhelyeit meglátogatta. Közel 12%-uk nem nevesítette ezeket a helyeket, de nagyon sok válasz érkezett arra, hogy merre is jártak az ünneplők. Székelyföld nevezetes tájait bejárták: ellátogattak Gyergyóba, Gyimesbe, Csíkba.

A válaszadók több mint 20 százaléka a pünkösdi búcsú idején elment Gyimesbükkre az *Ezeréves határ*hoz, érintve Madéfalvát. Ők – egy fő kivételével – Magyarországról érkeztek, minimum három éjszakás ott-tartózkodás volt jellemző ezen utazásuk során, és nagyrészüket magánszállásokon, vendégházakban szállt meg. A legtöbben (40%) autóval utaztak, de sokan (37%) vonattal, és közel ugyanennyien (35%) busszal vagy ezek különböző kombinációjával.

39. ábra: Mely településeken és térségekben jártak (említések száma)

Forrás: NSKI saját kutatás (2016)

Kiemelkedő volt még Korond és Csíkszereda látogatottsága is. A legtöbb válaszadó nem részletezte a meglátogatott helyeket, egyszerűsítve csak annyit írtak, hogy „sok hely a környéken / Kb. 80-100 kilométeres körzetben rengeteg falu, templom, természeti szépségek... / Erdélyi városok. Történelmi nevezetességek, templomok. Erdély természeti látnivalói. / A kiemelt látnivalókat

többször is.” Ebből is látható, hogy a nagyobb távolságokról útra kelők nem csupán a Csík-somlyón elhangzó szentmiséért érkeznek pünkösdi ünnepére, hanem hosszabb időt töltenek el Székelyföldön, és megnézik a desztináció nevezetességeit. Itt megemlíthető Székelyudvarhely, Gyergyószentmiklós és környéke, Farkaslaka, Sóvidék (Parajd, Korond, Szováta), a Szent Anna-tó. Néhányan jelezték, hogy felkeresték utazásuk során Orbán Balázs emlékhelyét Szejkeföldön, illetve Brassóba és Töröcsvára is ellátogattak (39. ábra).

Vizsgálva, hogy honnan érkeztek a szabadidős programon részt vevők, látható, hogy kiemelkedik Magyarország (83%), ami érthető, hiszen a több száz kilométeres távolságból érkezők Erdély szépségeit megtekintik. A számok azt is mutatják, hogy a környékbeli települések lakói közel 10%-ban vettek részt további szabadidős programokon.

Voltak olyan válaszadók is, akik nem jelölték meg külön, hogy mely helyeken jártak és milyen látnivalókat néztek meg. A válaszaikból látszik, hogy több napot töltöttek Székelyföldön, így feltételezhető, hogy a desztináció természeti és kulturális nevezetességeit ők is megnézték.

Valószínűsíthető az is, hogy akik nemmel válaszoltak a „vett-e igénybe szabadidős programot” kérdésre (30%), több helyen is jártak, csak nem jelezték külön, illetve nem érzékelték, hogy ez nekik ún. szabadidős programnak számítana. Nagy részük erdélyi (68%), így otthon aludtak, vagy barátoknál, ismerősöknél; csupán harmaduk vett igénybe fizetős szálláshelyet vagy zárandokszálláshelyet.

3.1.10. Hiányolt szolgáltatás és javaslatok ezek javítására

Vizsgálatunk kiterjedt arra is, hogy a pünkösdi búcsú alkalmával a résztvevők mit hiányolnak, és milyen javaslatot tennének ezek megváltoztatására, hogy az ottlétük – a lelki élmény mellett – komfortosabb lehessen.

Kedvező eredményként láttuk, hogy a válaszadók majdnem 80%-a *nem hiányolt* kiegészítő *szolgáltatást*, elégedett volt és nem tapasztalt hiányt. Amikor ehhez kapcsolódóan azt is megvizsgáltuk, hogy ezek a válaszadók az útjuk során igénybe vettek-e szabadidős programokat és mennyire voltak vele elégedettek, akkor azt láttuk, hogy háromnegyedük elégedett volt a desztináció szolgáltatásaival. Tovább vizsgálva az adatokat láttuk, hogy vegyesen jelenik meg az életkor, a búcsulátogatások száma, illetve az utazáshoz igénybe vett közlekedési eszköz.

Valószínűsíthető ebből, hogy ezen válaszadóink ismerik Erdély fejlettségét, és ehhez alkalmazkodva vesznek részt a lelki programon, utazáson (pl. „*biztos volna mit javítani, de jelenleg nem tudok ilyet megemlíteni. Erdélyt olyannak szeretem, amilyen*”, vagy „*Nem kell javítani semmit. Zárandokolni megyünk... nem luxuskirándulásra...*”). A szolgáltatást, szolgáltatásokat nem hiányolóok lakhelyét vizsgálva látható, hogy 64%-uk Magyarországról érkezett, 30%-uk Erdélyből, 6%-uk pedig Felvidékről.

A válaszadók a fő hangsúlyt a búcsú lelki részére helyezték (pl. „*Minden nagyon szép és jó volt. Úgy a vendégszeretet, a környezet, a gasztronómia, a búcsú rendezettsége és összetettsége. Maximális lelki feltöltődésben volt részem!*”), és örömmel fogadták az utazásszervezők kiegészítő programjait is (pl. „*Élegedett voltam mindennel, az utazási iroda a szállásunk közelében néptáncal egybekötött programot szervezett nekünk.*”).

A búcsú látogatóinak egy része (kb. 10%) a *higiénia infrastruktúra* meglétét hiányolta, ők szinte mind Magyarországról érkeztek. Itt az ivóvíz, a tisztálkodási lehetőségek hiánya jelent meg, valamint az illemhelyek száma volt kevés a több ezer ember számára, illetve a mobil egységek egy-egy területre koncentráltak a Nyeregben.

Javaslatként megfogalmazták egyrészt, hogy „*a zarándokok ivóvízellátása különböző pontokban 3-5 km távolságokban legyen és ingyenesen, és ne azt várja mindenki, hogy miképpen lehet az embertársát »megnyúzni«, mindenből jövedelmet csinálni (akár még egy pohár sima vízből is)*”, vagy „*az önkéntesek vízosztása*” is egy lehetséges megoldás lenne.

Másrészt kulturált mellékhelyiségek, vizesblokkok építését és több mobil illemhely elhelyezését igénylik a résztvevők, illetve hogy ezek ne egy-egy helyre koncentrálódjanak. A higiénias infrastruktúrát a szemetesek elhelyezése is javítaná – ezt néhányan meg is jegyezték a kérdőív kitöltésekor. A közúton érkezők (autóval vagy busszal) a helyszín megközelítését, a parkolási lehetőségek hiányát jelölték meg, de szívesen fogadnák a taxi- (különösen az idősek szállítására) vagy a rent-a-car szolgáltatást, sőt a megosztáson alapuló közlekedés lehetőségét is felvetették. A rendezvény idején pedig fontosnak tartják a helyi közlekedés átláthatóságát (terelések, parkolók megközelíthetőségét és megszervezését) és az idősek, mozgásukban korlátozottak szállításának megszervezését.

Az infrastrukturális kérdésnél még említést kapott az *ülő- és pihenőhelyek hiánya* is.

A hiányolt szolgáltatások között megjelennek a *kiegészítő programok, rendezvények* és az ezekről szóló *tájékoztatás, információ*. Ezzel kapcsolatban keresték a helyismereti, helytörténeti ismertetőket; a rendezvények tekintetében a színpadon szabadtéri előadást a mise után; a szentmise utáni összmagyar programot vagy további programokat a környező, csiki településeken, de ugyanúgy a helyi gasztronómia megjelenését is. A búcsú szakrális tartamát tekintve hiányként fogalmazták meg a zarándokok, hogy a Nyeregbe való felvonuláskor több szervezett imádkozáson, lelki felkészülésen, illetve a kegytemplomban a csángó misén vettek volna részt. A távolról érkezők és helyismerettel nem rendelkezők a tájékoztatói segítséget keresték a fel- és lejövetelnél.

Javaslatként megfogalmazódott az is, hogy „*nagyon sokan a csonka hazából több napot töltenek el ekkor, ezért érdemes lenne megszólítani az embereket további közös programokkal...*”, valamint a tájékoztatásra az a válasz érkezett, hogy „*több hatósági személy és önkéntes segítse az első alkalommal érkezőket a parkolással, a zarándokútvonal hosszával, milyenségével kapcsolatban*”.

A zarándokvonattal érkezők több figyelmet és információt szerettek volna kapni, ők a 46–65 éves korosztályból voltak. (Pl. „*A vonaton, amin utaztam, nagyon kevés segítséget kaptam le és felszálláskor, akik voltak, azok sem foglalkoztak igazán az utasokkal. Menet közben kevés információ jutott el hozzám.*”)

Valószínűleg turisztikai szakember volt az a válaszadó, aki így fogalmazta meg a hiányt: „*Székelgyföldi turisztikai információs pont kitelepülése információs anyagokkal*”, valamint az ehhez tartozó javaslatát: „*turisztikaidesztinációmenedzsment-szervezetek felállítása, vendéglátói képzések, egységes térségi arculat, központi turisztikai portál, hazai tanácsadó-minősítő szakértők bevonása a közösségi marketingszervezésbe és az egyéni vállalkozások segítségébe, Budapesten erdélyi/székelgyföldi turisztikai iroda felállítása*”.

Egy zarándok külön is kiemelte, hogy a búcsúban jelen van „*az okkultizmus a búcsú körül, sámándobosok, jósok, ezoterikus dolgokban levők*”. Javaslatként megfogalmazta, hogy „*a szektorok bejárata környékén rendezők szükségesek, akik erre is figyelnek, mert ezek ott történetek mindig, az okkult tanokkal, a gonosz erővel lépnek kapcsolatba az emberek*”. Kiegészíti még azzal is, hogy „*több figyelmet kell fordítani a búcsú hagyományára. A katolikus hit megvédéséért tettek fogadalmat a székelgyek, ezt jobban kellene hangsúlyozni, mert két úrnak nem lehet szolgálni.*” (Egy középkorú római katolikus férfi, aki már többször volt a búcsúban.)

Az étkezést tekintve csak egy észrevétel érkezett arra vonatkozóan, hogy vegetáriánus étel, illetve az ezekkel kapcsolatos információk még nem, vagy kevésbé ismertek az erdélyi éttermekben.

Néhány fontos jelzés is érkezett egy-egy témára. Ezek közül az egyik a csomagmegőrzés, amely azokat érinti, akik az állomásról nem kívánják a nagyobb csomagjaikat magukkal vinni a kegytemplomig, illetve a Nyeregben elhangzó misére. A másik fontos jelzés a kérdőívkitöltőktől az olcsó és értéktelen ajándéktárgyak visszaszorítására érkezett. Javaslat érkezett a helyi termékek térnyerésének megtartására, emellett arra, hogy a „giccсарusok” háttérbe szorulhassanak („a hagyományok maradjanak, ne engedjenek be giccset, semmilyen szinten”). Zavaró a sok kéregető koldus jelenléte a tömegben, ezek kizárását igénylik a válaszadók.

Valószínűsíthetően a búcsún részt vevők létszámáról megjelent híradások és azok cáfolata miatt vetette fel az egyik kérdőívkitöltőnk, hogy szükségét látná egy kapu felszerelésének, amely *megszámolja a résztvevőket*.

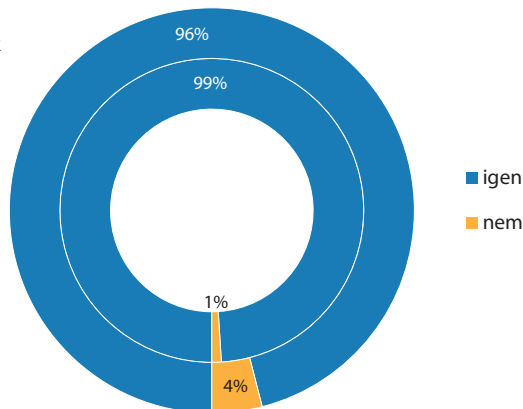
3.1.11. Tervezi-e újra és ajánlja-e másoknak a csíksomlyói búcsúban való részvételét?

A 209 válaszadóból szinte mindenki *tervezi*, hogy *újra* elmegy a búcsúba, és közülük mindenki *ajánlani is fogja* másoknak a részvételt (40. ábra).

Azon válaszadók jelentős része (99%) is ajánlani fogja másoknak a pünkösdi búcsút, akik maguk nem tervezik újra (4%) az utazást. Ők mindannyian Magyarországon élnek, és elégedettek voltak a szolgáltatásokkal, egyedül a higiénias körülmények kerültek említésre, amelyen lehetne javítani. Kétharmaduk nem vallásos, másik kétharmaduk pedig egyszer járt ott. Ők szinte mindannyian igénybe vettek szabadidős programokat is. Volt, aki édesanyja emlékére zárandokolt el Csíksomlyóra, valaki pedig egyszerűen csak azért, „mert zárandokhely és szeretem”.

Megvizsgálva azt a két válaszadót, akik a csíksomlyói búcsú ismételt meglátogatását *nem tervezik újra és nem is ajánlják másoknak*, látjuk, hogy nem is volt olyan tényező, ami részükről kedvezőtlen lett volna. Az egyik válaszadó először vett részt, és Magyarországról érkezett egy zárandokvonattal nem hívóként, a másik pedig római katolikus erdélyi lakos, és már „ezerszer” volt a búcsúban.

Külső kör: Tervezi újra
Belső kör: Ajánlja másoknak

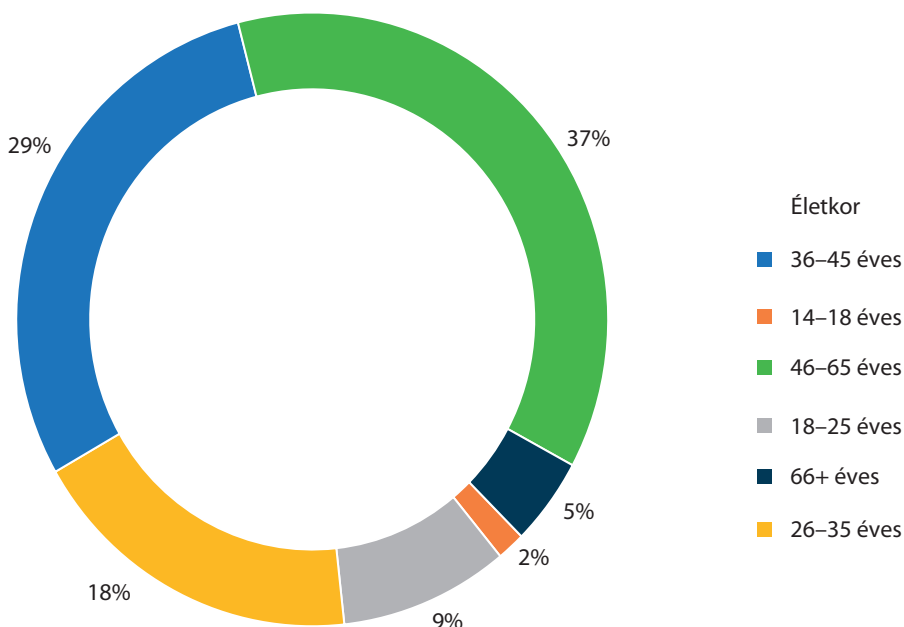
40. ábra: Tervezi-e újra a búcsúban való részvétel, és ajánlja-e másoknak is?

Forrás: NSKI saját kutatás (2016)

3.2. A csíksomlyói búcsún való részvételről – a nemleges válaszok értékelése

A beérkezett 274 válaszból összesen 65-en (24%) mondták, hogy nem jártak még a csíksomlyói búcsúban. A következő elemzés a 65 „nem” választ értékeli.

A *nemek aránya* hasonló az „igen” választ adókéhoz; 60 százaléka nő és 40 százaléka férfi. A válaszadók *életkorát* vizsgálva a legtöbben a 46–65 közötti korosztályt képviselik (37%). Jelentős volt még a 36–45 éves korosztályból válaszolók aránya (29%) (41. ábra).

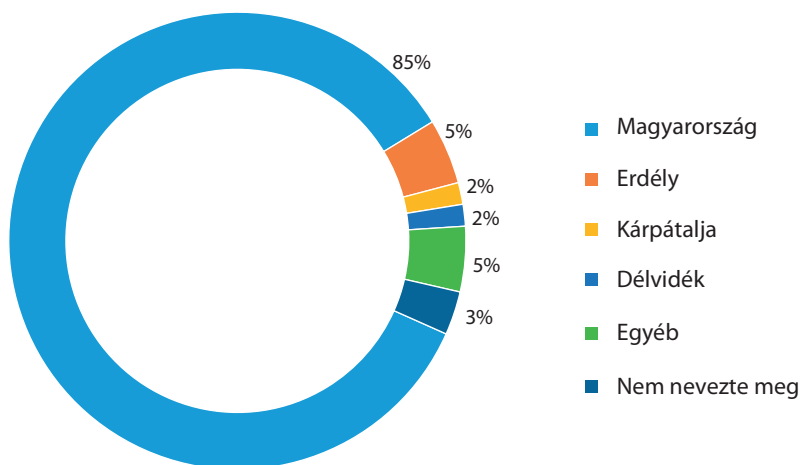

41. ábra: A nemleges választ adók életkora

Forrás: NSKI saját kutatás (2016)

A nemleges választ adók nagy része Magyarországon él, többségük Budapesten, és összesen két fő nem nevezte meg a *lakhelyét*. Néhányuk Nyugat-Európában lakik (5%), és elsősorban a nagy távolság miatt nem utaznak Erdélybe. Addig nem is tervezik a csíksomlyói búcsú meglátogatását, amíg nem lesz több szabadidejük, és több szabadidős program nem kapcsolódik majd hozzá vagy maguk nem szervezik meg (42. ábra).

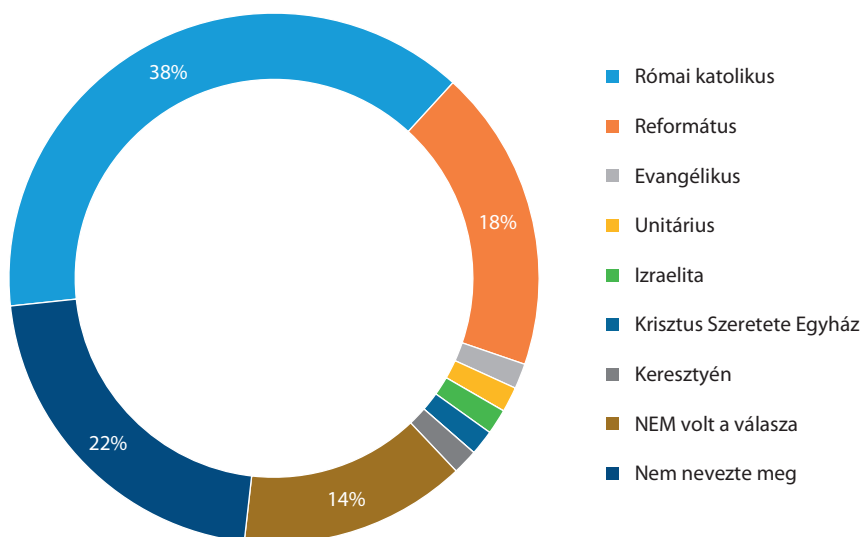
Az Erdélyben élők közül is 5% válaszolta, hogy soha nem volt még a búcsúban. A nagyváradi válaszadó távolinak tartja a helyszínt, a marosvásárhelyi válaszadónak viszont nincs kivel elmennie. Ha rendelkeznének megfelelő anyagi forrással, és szabadidős programok is kapcsolódna hozzá, akkor részt vennének a búcsún. A harmadik, szomszédos városban élő válaszadót a búcsú szakrális tartalmának külsősége tartja vissza a részvételtől. Kárpátaljáról és Délvidékről csak egy-egy fő jelezte (2–2%), hogy még nem vett részt az ünnepen.

42. ábra: A nemleges választ adók lakhelye

Forrás: NSKI saját kutatás (2016)

A felekezeti hovatartozást vizsgálva, a nemleges választ adók alig 40 százaléka volt római katolikus, a protestánsok közül szintén a reformátusok voltak aktívabbak. Összesen a válaszadók 36 százaléka nemmel felelt, vagy nem nevezte meg, hogy tartozik-e valamelyik felekezethez (43. ábra).

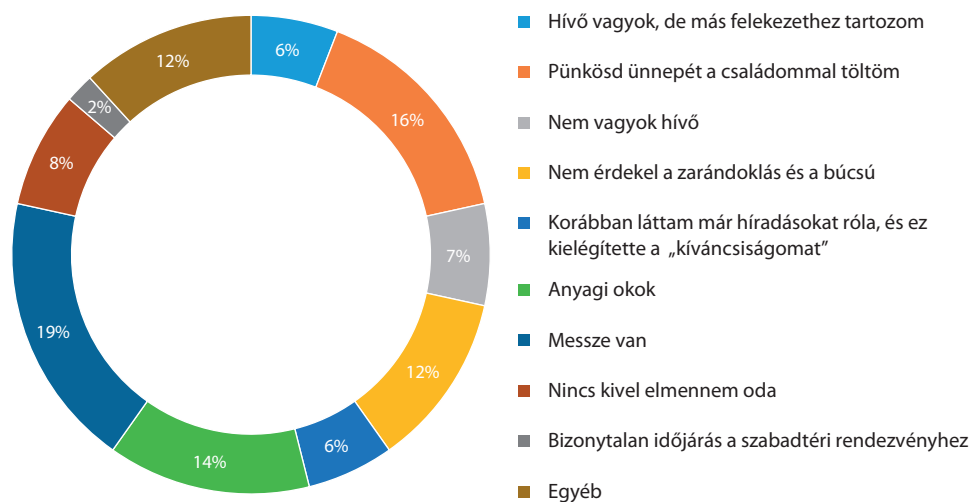
43. ábra: A nemleges választ adók felekezeti hovatartozása

Forrás: NSKI saját kutatás (2016)

A *távolmaradás okaként* leggyakrabban a pünkösdi ünnepének a család körében töltését (16%) jelölték meg a magyarországi válaszadók. A nagy távolságot (messze van, 19%) a magyarországiak mellett a Svájcban, Ukrajnában, Izlandon élők, de még egy Nagyváradon élő is kiemelte. Az anyagi források miatt 14 százalék nem vett részt eddig a búcsúban, ők magyarországiak voltak, és a délvidéki válaszadó is ezt jelölte meg a távolmaradás okaként. Viszont azt is mindannyian jelezték, hogy ha teljesülnek az anyagi feltételek, akkor elmennek a csíksomlyói búcsúba.

A távolmaradás indokaként még megjelölték, hogy *hívők, de más felekezethez tartoznak* (6%), illetve majdnem ugyanilyen arányban, hogy *nem hívők* (7%), és kétszer annyian, hogy *nem érdekli őket a zárándoklat és a búcsú* (12%). Nyolc százalék jelezte, hogy a társaság, az útitársak hiánya tartja távol az utazástól, viszont közülük a legtöbben a távolmaradás okaként a távolságot (19%) és az előbb már említett anyagi források hiányát (14%) is megjelölték.

Az *egyéb* válaszok között találtunk olyan indokot, amely a búcsú idején tapasztalható zsúfoltságot kifogásolta, de volt olyan válaszadó, aki szerint a „magyarság” együttléte nagyobb hangsúlyt kap a vallásnál, ezért később sem tervezi a részvételt (44. ábra).

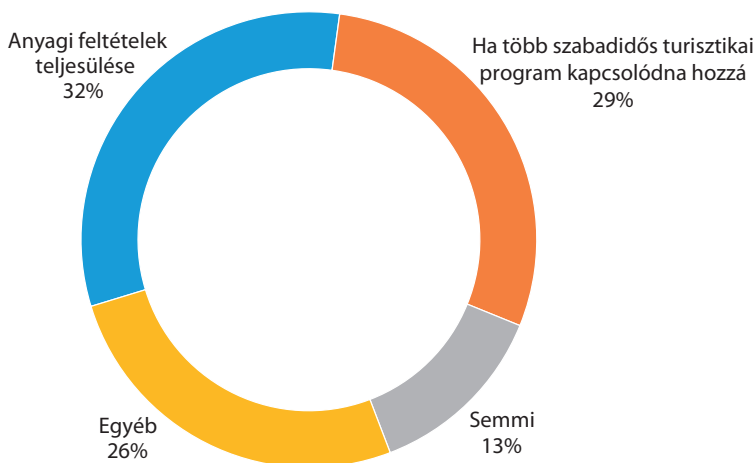

44. ábra: Milyen okok miatt nem volt még a csíksomlyói búcsúban?

Forrás: NSKI saját kutatás (2016)

Amikor rákérdeztünk arra, *hogy mi ösztönözné, hogy egyszer mégis részt vegyen a csíksomlyói búcsún*, első helyre került az utazáshoz szükséges anyagi feltételek teljesülése (32%), és majd egyharmada igényelné a szabadidős programok bővülését (29%) az ünnephez kapcsolódóan.

Az „*egyéb*” választ adók (26%) között sok egy-egy válasz került megfogalmazásra, ebben az időhiány, „*ha helyettem megszervezné valaki*”, de a szakrális jellegének erősebb volta is megjelent. Olyan is volt, aki még nem talált társakra a csíksomlyói búcsúba történő utazáshoz. A válaszadók 13%-a határozottan kijelentette, hogy semmi sem motiválná őket, hogy valaha is részt vegyenek a csíksomlyói búcsún (45. ábra).

45. ábra: Mi ösztönözné arra, hogy egyszer mégiscsak részt vegyen a csíksomlyói búcsún?

Forrás: NSKI saját kutatás (2016)

4. Összefoglalás és következtetések

A csíksomlyói búcsú eredeti jellege és célkitűzése napjainkra sem változott, sőt az egyház által elsődlegesnek tekintett cél, a hit megélése, a bűnbocsánat, a gyógyulás, a hála továbbra is egyértelműen a leghangsúlyosabb tényezők. Az elsődleges cél szem előtt tartásával mégis beszélhetünk a csíksomlyói búcsú turisztikai vonzerejéről, számolhatunk azoknak a turistáknak, vendégeknek az érkezésével, akik Csíksomlyót a pünkösdi búcsú idején vagy azon kívül felkeresik. A különböző szerzetesrendek aktivitását ismerve, a szakrális tér turisztikai hasznosításában ők maguk is láthatják a hely fenntarthatóságának (üzemeltetésének) bevételnövelő lehetőségét.

Megállapítható, hogy a csíksomlyói búcsú egyházi jellegében az 1990 óta eltelt időszak alatt végbementek bizonyos jelentésváltozások, amelyek miatt napjainkra az ünnep arculatában markánsan jelen vannak nemzeti elemek is. Ez viszont nem kizárólag az ünnep jelentésének változásában keresendő. Erdélyben – elsősorban történelmi okokból – a vallás (mind a katolikus, mind a protestáns felekezet szempontjából) különösen erős szerepet játszik a magyar identitás megőrzésében, ezért is nehéz elválasztani a vallási és a nemzeti identitás megőrzésével kapcsolatos motivációt a csíksomlyói búcsú meglátogatásában.

Primer kutatásunk eredményei nem reprezentálják a teljes résztvevői kört: nem tértünk ki azokra a helyi látogatókra, akik alapvetően nem turistaként definiálhatók. Ugyanakkor több olyan kérdésre rávilágítottunk, amelyeket egy későbbi kutatási témaként, mélyebb vizsgálatban érdemes feldolgozni. A kérdőíves vizsgálat eredményei alapján az a következtetés vonható le, hogy a hit közösségben történő megélése alapvetően fontos szempont a búcsúra látogatóknál. Ez pedig inkább arra enged következtetni, hogy az a lehetőség vonzza a látogatók tömegeit, amelyet a hit közösségi megélése az országhatártól 400 kilométerre fekvő tömbmagyar régióban nyújt.

Az erdélyi tapasztalatok alapján a helybéli igények leginkább egy átgondolt turisztikai infrastruktúra fejlesztését tartanák elsődlegesen szükségesnek. Ennek egyik alapeleme

a vendégfogadás feltételeinek a javítása, másrészt pedig az ott-tartózkodáshoz szükséges szolgáltatások széles körű megteremtése. Mivel azonban a vendégfogadás feltételeihez szükséges erőforrások szűkösen állnak rendelkezésre, alapos tervező-előkészítő munkát igényel, hogy a pünkösdi ünnep több ezer fős látogatói száma mellett ezek a létesítmények az év többi napján is gazdaságosan üzemeltethetők legyenek. A szakrális üzenet fő hordozója, a kegytemplom és közvetlen épített környezete műemlékvédelem alatt áll, így csak nagy volumenű építészeti beruházással fejleszthető és egészíthető ki egész évre turisztikai vonzerőt jelentő szolgáltatás-elemekkel.

A település összes meghatározó szereplőjének (szerzetesek, civilek, önkormányzat) véleménye szerint a legfontosabb feladat a turisták érdeklődésének felkeltése Csíksomlyó iránt a búcsú idején kívül is, illetve az odautazók lehető leghosszabb ideig történő ott tartása. Ennek érdekében élénkítik a vallási turizmus iránti érdeklődést egyházi rendezvények, lelkigyakorlatok szervezésével, különböző projektekkel és a civil szervezetek munkájával. További eleme lehet munkájuknak azon kulturális turisták érdeklődésének felkeltése, akik a több száz éves zarándokhely történetére és hagyományára kíváncsiak. Sok helyen (pl. Pannonhalma, Bakonybél, Gyöngyös) látunk már jó példát arra, hogy szerzetesek aktívan részt vesznek a turisták, turistacsoportok vezetésében, a szakrális hely üzenetét átadják az odaérkezőknek, és megállásra, elmélkedésre hívják őket. A kolostorok, monostorok egyes részeit látogathatóvá teszik, és turisztikai szolgáltatás-elemekkel töltik meg (például: éttermek, saját termékek értékesítésére boltok, filmvetítések, manufaktúrák munkájába történő betekintés). A világban számos jó példa van ezekre.

Csíksomlyó turisztikai desztinációként való ismertsége és fejlődése a pünkösdi búcsún alapszik. Annak érdekében, hogy a kegyhely ne maradjon a szezonális ezen csapdájában, és egy egész évben intenzíven látogatott vallási célpont lehessen, tudatosabb, professzionálisabb és átgondoltabb marketingtevékenységre (főként termékfejlesztésre és marketingkommunikációs tevékenységre) lenne szükség.

5. Melléklet

5.1. A turizmusfejlesztés lehetőségeinek feltárása a csíksomlyói kegyhely példáján keresztül. A csíksomlyói búcsú turisztikai életciklusgörbe szerinti vizsgálata

Csíksomlyó mint a székelyföldi szakralitás meghatározó helyszíne több évszázados múltra tekint vissza, az elmúlt 33 évben pedig a magyar nemzet legfontosabb kegyhelyévé vált. A csíksomlyói búcsú évszázados hagyomány, a vallási turizmus jelentőségének mindenki számára ismert példája napjainkban is. A csíksomlyói kegyhely regionális viszonylatban az egyik legismertebb vallásturisztikai branddé is vált, ahová – a spirituális élményeken túl – hozzávetőlegesen közel 250 ezren érkeznek minden évben. A tanulmány célja a csíksomlyói búcsú történetének, turisztikai jelentőségének és változó szerepének vizsgálata, elsősorban abból a szempontból, hogy a csíksomlyói búcsú mint turisztikai termék az életciklusát tekintve melyik fázisban van, milyen irányba fejlődik, milyen jövő felé tart.¹⁴⁶

¹⁴⁶ BATTAY Máté – TÖZSÉR Anett – SZÁSZ Jenő (2017): A turizmusfejlesztés lehetőségeinek feltárása a csíksomlyói kegyhely példáján keresztül. In *NSKI Annales*. Budapest: Nemzetstratégiai Kutatóintézet, 279–289.

Bevezetés

Csíksomlyó a magyarság legnagyobb zárandokhelye, az elmúlt 33 év során a vallási turizmus mindenki számára ismert pozitív példájává vált. A csíksomlyói búcsúnak a vallási jelentősége mellett nemzeti identitástudatot erősítő szerepe van. Ezenkívül Erdélyben és Magyarországon is hatást gyakorol a turizmusra, hiszen jelentős vendégforgalmat és fogyasztást is generál. Tekintve, hogy szakértői becslések alapján az Erdélybe éves szinten beutazó 1,2 millió turista akár 60%-a is magyar lehet, fontos cél a kimondottan nagy tömeget vonzó csíksomlyói és csíkszeredai turizmus szempontjából is jelentős, komoly eszmei értékkel bíró esemény hatásvizsgálata.¹⁴⁷

A jelen kutatás célja annak vizsgálata, hogy a csíksomlyói búcsú milyen értéket képvisel, turisztikai termékként milyen jelentősége van a régió turizmusában. Ennek érdekében adatelemzés és a turisztikai életciklusgörbe-vizsgálat módszerével felvázoltuk az eddigi fejlődés irányát és mértékét, és interjút készítettünk Erdélyben a témában jártas egyházi vezetővel.

A kutatás során az alábbi hipotézist fogalmaztuk meg: a csíksomlyói búcsú esetében az egyház által elsődlegesnek tekintett cél, a hit megélése továbbra is egyértelműen a leghangsúlyosabb tényező, ugyanakkor a magyarságtudat erősítése, a magyarság egységének megélése is ugyanolyan fontos motivációjává vált.

Anyag és módszertan

A kutatómunka során szekunder és primer módszereket is alkalmaztunk.

- Feldolgoztuk a téma szakirodalmát: a vallási és a kulturális turizmus, a csíksomlyói búcsú mint vallási, illetve nemzeti vonzerő összefüggéseit.
- A dokumentumelemzés módszerét alkalmazva vizsgáltuk a kutatás tárgyát érintő, rendelkezésre álló korábbi elemzéseket: a búcsú változó szerepének szociológiai vonatkozásait, a résztvevők számáról készült statisztikai jellegű vizsgálatokat, a búcsú mint turisztikai desztináció termékkínálatát és fejlettségi állapotát áttekintő publikációkat.
- Interjút készítettünk a helyi egyházi vezetővel annak érdekében, hogy a téma szakértőjének véleménye és tapasztalata is beépülhessen a kutatás eredményeibe a csíksomlyói búcsú változó szerepét és gazdasági jelentőségét illetően.

A vallási turizmus jelentősége és értelmezése

A vallási turizmus egy folyamatosan bővülő turisztikaitemék-forma a teljes turizmus ágazaton belül. Ennek magyarázata elsősorban a világvallások folyamatos erősödésében rejlik, másodsorban egyre több turista iktat be az utazása során egyházi desztinációkat úti céljai közé.¹⁴⁸

A vallási turizmus növekedése magával hozta a látogatószám bővülését is. A Mintel Group becslése szerint 2015-ben 46 millió vallási turista indult szakrális helyek meglátogatására.¹⁴⁹ A vallási turisták által elköltött összeget átlagosan 1000 dollárra teszik, ami a teljes forgalom

¹⁴⁷ NAGY Benedek (2013): *A turisztikai helymarketing megalapozása Székelyföldön. Az imázs és márka-használat tudományos megalapozása*. Kolozsvár: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet.

¹⁴⁸ Mintel Group (2012).

¹⁴⁹ Mintel Group (2012).

tekintetében több tízmilliárd dollárra tehető. A vallási turizmus tehát a turisztikai szektoron belül egy nagy tömegeket utazásra ösztönző turisztikaitemék-forma, amely vonzerejénél fogva indokolttá teszi az olyan sajátos és kiemelkedő turisztikai attrakciók vizsgálatát is, mint a csíksomlyói búcsú.

A vallási turizmusnak nincsen egységes definíciója. A szakértők meghatározásaiban több alapvető eltérés is mutatkozik, azonban megállapíthatók bizonyos egységes és állandó összefüggések.

A legfontosabb állandó érvényű szempont a vallási turizmus értelmezése kapcsán, hogy a vallási turizmus a vallási turista (zarándok) részéről valamennyi szerző meghatározásában feltételez bizonyos eltérő intenzitású vallási, kulturális érdeklődést, illetve tiszteletet, amelyet valamilyen vallási szempontból meghatározó desztináció meglátogatásával fejez ki.

Az ENSZ turizmussal foglalkozó világszervezetének meghatározása szerint vallási turizmusnak nevezünk minden olyan, a megszokott környezetünkön kívül eső utazást, amely vallási céllal történik.¹⁵⁰

A meghatározásokban ugyancsak közös állandó tényező a hit meglétének, illetve nemlétének a kérdése. Egyházi szemszögből ez választja el az Istent kereső zarándokot, aki az egyház tagjaként, a kultúrkör részeseként látogatja meg a vallási emléket, illetve a kulturális turistát, aki alapvetően csak az adott vallási emlék történelme vagy építészeti, kulturális jelentősége miatt keresi fel a desztinációt.

A hazai szakirodalom tekintetében az első vizsgált definíció talán egyben a legkönnyebben értelmezhető is. E szerint vallási turizmusnak azt nevezzük, amikor azért keresnek fel egy helyet, épületet, kegyhelyet, mert azt szentnek tartják.¹⁵¹ A definícióhoz kapcsolódóan a szerző a vallási turizmust három típusba sorolta:

- zarándoklat,
- vallási eseményre történő utazás,
- kulturális vallási turizmus (templom vagy imahely meglátogatása, nem vallási okból, hanem elsősorban kulturális, történelmi és építészeti jelentősége miatt).

Ebben a fogalmi meghatározásban az tekinthető sarkalatos pontnak, hogy a szerző a kegyhelyeket felkereső turistákat motivációjuk alapján különíti el. A vallási turizmus értelmezésének alapját a kegyhelyeket látogató utazók motivációja jelenti (amely lehet vallási vagy kulturális). Ezenkívül a szerző a vallási motivációval rendelkező utazók között további különbséget tesz, az utazókat további csoportokra bontja (vallási eseményre utazás vagy zarándoklat).

A vallási turizmus sokszínűségét jeleníti meg a Mintel Group meghatározása is, amely szerint a vallási turizmus a szentnek vélt épületek, helyszínek, illetve kegyhelyek meglátogatását jelenti. Ezt a tevékenységet több típusba sorolták, amelyek a következők:¹⁵²

- zarándoklatok,
- vallási helyszín meglátogatása azon okból, mert szentnek vélt hely,
- vallási eseményre való utazás,
- „templomturizmus” (templom mint imahely meglátogatása sokkal inkább kulturális, történelmi, építészeti jelentősége miatt, mintsem vallási okokból).

¹⁵⁰ UNWTO (2011).

¹⁵¹ MESTER (2006).

¹⁵² Mintel Group (2012).

Egy szintén vallási turizmussal foglalkozó tanulmány szerzői szerint a vallási turizmuson alapvetően olyan vallási, illetve kulturális motivációval érkező látogatók számára fenntartott szolgáltatásokat és turisztikai termékeket értünk, amelyek spirituális értékeken alapulnak.¹⁵³

Varga Mária szerint a vallási turizmus fogalma egy „olyan jelzős szerkezet, amelyben a jelzett szó a turizmushoz kötődő tartalmakat idéz fel bennünk, míg a jelző a tevékenység lelki-ségéről, spirituális jellegéről közvetít üzenetet”. A szerző a pontosabb fogalommeghatározás során bővebben kifejti a definícióban rejlő kettősséget, egyrészt mivel a vallási jelleg egy elvont szakrális jelentéstartalmat hordoz, míg a turizmus jellegéből adódóan elsősorban profitorientált tevékenységet jelent. Ezt a kettősséget találóan az „üzlet vagy tartalom” kérdésének nevezi.¹⁵⁴

A vallási turizmus értelmezése kapcsán megfigyelhetők tehát olyan *állandó összefüggések*, amelyek minden definícióban megjelennek. Ezek leginkább a vallási (vagy kulturális) turista érdeklődésének leírásában mutatkoznak meg. Ez az a bizonyos érdeklődés (néhány megfogalmazásban tisztelet), amely arra készteti a (bármely vallás számára) szent helyeket meglátogató turistát, hogy útra keljen. A meghatározások közös alapjaként tehát az érdeklődés és a hit meglétét, illetve annak eltérő mértékét állapíthatjuk meg.

A vallási turizmust meghatározó definíciók *legfontosabb különbsége* pedig a vallási turizmus nem mérhető szubjektív tényezőiben keresendő, ebben különülnek el főként egymástól. Ez a korábban taglalt érdeklődés eltérő jellegében, szintjében, az utazó konkrét motivációjában jelentkezik. A különböző szerzők különböző kategóriákba sorolják a turistákat a motivációjuknak és a preferenciáiknak megfelelően. Ez pedig, vallási turizmusról lévén szó, leginkább a meglátogató szent hely iránt érzett tisztelet vagy érdeklődés vallásos vagy kulturális alapú meglátogatását jelenti.¹⁵⁵

Éppen emiatt a látogatók objektíven nem mérhető céljainak meghatározása felveti a fogalmi lehatárolás nehézségeinek problémakörét. Különböző tanulmányok eltérően kezelik a vallási turizmusban részt vevőket. A merevebb álláspont szerint csak az tekinthető vallási turisztikai eseménynek, amikor vallásos emberek hitéleti céllal keresnek fel egyházi emlékeket vagy épületeket, míg a megengedőbb álláspont szerint a vallási nevezetességek felkeresése hívők és nem hívők esetében is vallási turizmusnak tekinthető.¹⁵⁶

A csíksomlyói búcsú kapcsán, a fogalmi lehatárolás során előtérbe kell helyezni azt a tényt, hogy bár a pünkösdi mint ünnep alapvetően a keresztény értékekre épít, a búcsú pedig ennek az ünnepnek biztosít méltó reprezentativitást, a látogatók változó motivációja miatt feltétlenül érdemes a megengedőbb álláspont mellett dönteni, amennyiben a búcsú és a szent helyek meglátogatása a hit meglététől vagy intenzitásától függetlenül vallási turizmus.

A pünkösdi búcsú vizsgálata azért is speciális kérdés, mivel négynapos ünnepről lévén szó, alapvetően befolyásolja a vizsgálat eredményét, hogy kit számítunk a búcsú résztvevőjének. A búcsú csúcspontjának a szombati napon zajló szentmisét, illetve a keresztek, a zászlók, a helységnévtáblák alatt vonuló úgynevezett keresztaljak útját tartják. Ahogy a csíksomlyói ferences rendházban készült interjúban is megfogalmazódott, egyházi szempontból azért sem lehet egyértelműsíteni a búcsú résztvevőinek számát, mivel az egyház felfogása szerint a búcsúnyerés egy lelki folyamat eredménye, amely magában foglalja a lelki kiengesztelődést, a bűnbánatot, a bűnbocsánatot, az áldozást és a szentgyónást is. Ez az esetek nagy részében azt jelenti, hogy

¹⁵³ RAFFAY et al. (2014).

¹⁵⁴ VARGA (2011).

¹⁵⁵ MESTER (2006); Mintel Group (2012); RAFFAY et al. (2014).

¹⁵⁶ MESTER (2006); Mintel Group (2012); RAFFAY et al. (2014).

a zárandokok döntő többsége csak egy napot tölt Csíksomlyón pünkösdkor, ugyanakkor ez az egy nap a zárandokok lelki útjának, a lelki folyamatnak egy fontos állomása.

A vallási turizmus és a kulturális- és örökségturizmus összefüggései

Az elmúlt évtizedekben a társadalmi változásoknak köszönhetően a vallási turizmus jellege is átalakult az utazók megváltozott igényeinek megfelelően. A vallási és a kulturális turizmus közötti átmenet folyamatát mutatja be a 46. ábra, amelyet Valene L. Smith a vallási turizmussal kapcsolatos kutatásai során modellezett le.¹⁵⁷

Zarándoklat	Vallási turizmus		Turizmus	
a	b	c	d	e
Hívő	Hívő/világi, kulturális érdeklődő			Szekularizált
a: jámbor zárandok	c: zárandok=turista		e: szekularizált turista	
	b: zárandok>turista		d: zárandok<turista	

46. ábra: A vallási és a kulturálisörökség-turizmus kapcsolata, illetve különbségei

Forrás: Smith (1992): 4. alapján saját szerkesztés

Ahogy az ábrán is látható, a zárandoklat, a vallási turizmus és a kulturális turizmus nem válik el élesen egymástól. Míg a kulturális értékek iránt érdeklődő utazó inkább nevezhető turistának, addig az Istent kereső, hittől vezérelve utazó sokkal inkább nevezhető zárandoknak. Ez az átmenet az, ami jelentősen megnehezíti a terület vizsgálatát, illetve az eredmények pontos mérését, mivel a hit, illetve a vallásos érdeklődés meglétének objektív vizsgálata a teljes vendégszám tekintetében lehetetlen.

Varga Mária a fogalmi lehatárolása során ugyancsak kijelenti, hogy a vallási turizmus elsősorban a kulturális turizmusba tagolódik, mivel a vallási turizmus iránt érdeklődők elsődlegesen a kultúrtörténetileg, művészettörténetileg vagy néprajzilag kiemelkedő értékek látogatásában érdekeltek. Ezek a látogatók két csoportba sorolhatók: vagy a hitéleti, spirituális élmények megélése, vagy az említett kultúrtörténeti, művészeti vagy néprajzi értékek megtekintése készíti őket az adott turisztikai desztináció felkeresésére.¹⁵⁸

A vallási turizmus a csíksomlyói búcsú esetében is a kulturális turizmus részeként jelenik meg, hiszen a résztvevőknek a következőkben tárgyalt motivációja is a vallás mellett leggyakrabban a magyar kulturális háttér vallási és nemzeti térben történő megélése.

A csíksomlyói búcsú – vallási és/vagy nemzeti desztináció?

Csíksomlyó esetében a vallási turizmus lehatárolásának problémaköre szintén felmerül, mivel a csíksomlyói búcsú nemcsak vallási tekintetben spirituális élmény, hanem a magyar identitás-tudat egyházi térben történő megélésének is egy fontos helyszíne.

¹⁵⁷ Valene L. SMITH (1992): „Introduction: The Quest in Guest”. *Annals of Tourism Research*, 19(1), 1–17.

¹⁵⁸ VARGA (2011).

A csíksomlyói búcsú mint egyházi ünnep évszázadokig őrizte tisztán vallásos jellegét. Egyházi források alapján Csíksomlyó 1444 óta búcsújáró kegyhely. Ezt IV. Jenő pápa rögzítette egy máig fennmaradt bullájában. 1567 óta a búcsú fogadalmi búcsú, innentől eredeztethető a csíksomlyói pünkösdi zárandoklat. A legkorábbi rendelkezésre álló források a csíksomlyói kegyhely kiépülését a 15. századra teszik. A templom túlélte a török hódoltságot, amit a vallási és népi hagyomány a templomban őrzött csodatévő Mária-szobornak tulajdonít.¹⁵⁹

A Csíksomlyón történt testi-lelki gyógyulásokért 1798-ban Batthyány Ignác erdélyi püspök csodálatosnak nyilvánította a Mária-szobrot. A Mária-tiszteletet tovább erősíti a Regnum Marianum gondolatkör, amely szerint Szent István király népét és országát az azt jelképező korona formájában felajánlotta Szűz Máriának. Ennek fényében az országba beáramló telepesek és a helyi magyar lakosság kapcsolódási pontja is a kölcsönös Mária-tisztelet lett, etnikai hovatartozástól függetlenül ez a tisztelet fogta össze a katolikus vallású magyarságot. Így vált évszázadok alatt a szobor és ezzel együtt Csíksomlyó a székelyföldi, később pedig az erdélyi katolicizmus kulturális középpontjává, a hit megőrzésének szimbólumává. A vallásos Mária-tisztelet pünkösdi ünnepkörének évszázados hagyományában a 20. századi politikai és társadalmi változások komoly törést hoztak. 1949-ben a regnáló romániai rezsím betiltotta a búcsú megtartását. Annak ellenére, hogy a tiltás 1990-ig érvényben volt, a környékbeli falvakból a következő évtizedekben is érkeztek zárandokcsoportok Csíksomlyóra.¹⁶⁰

Több tanulmány is foglalkozik a búcsú meglátogatásának változó motivációival.¹⁶¹ A csíksomlyói búcsún való részvétel mára a 20. század történelmi változásainak hatására a kezdetekben kizárólagosan a katolikus hit megélésének szentelt eseményből egy modern és népszerű vallásturisztikai desztinációvá vált. Látogatóinak motivációi között továbbra is fontos szerepet foglal el a katolikus vallás, illetve az ökumené jegyében érkező többi keresztény felekezet hitéleti alapon történő látogatása, de napjainkra legalább ilyen fontos szerepet játszanak az alapvetően nem hívő, de keresztény gyökerekkel rendelkező látogatók, akiknek elsődleges motivációja a nemzeti önreprezentáció megélése a Kárpát-medence és az egész világ különböző országaiból származó magyarokkal. A következőkben az egyes álláspontok, vélemények összegzése következik.

A korábbi kutatások alapján megállapítható, hogy az esemény turisztikai jellegű érdeklődést először az 1970–1980-as években váltott ki, amikor fiatal budapesti értelmiségiek azért indultak el a somlyói búcsúba, mert ott lehetett találkozni csángókkal.¹⁶²

Az 1990-es években hangsúlyosabb tényezővé vált, hogy a búcsúra érkező tömeg már alapvetően nem egy regionális, székelyföldi vonzáskörből került ki, hanem egy jóval tágabb körből. Az 1990-es évek óta a búcsún gyakorlatilag Erdély és Magyarország teljes területéről érkeznek zárandokok, továbbá a többi magyarlakta terület és a tengerentúl is képviselteti magát.¹⁶³

A búcsú hamar létrejövő nemzetközi népszerűségének kialakulásában nagy szerepet játszottak az olyan tömegkommunikációs eszközök híradásai, mint a búcsúról tudósító újságok,

¹⁵⁹ VÖRÖS Gabriella (2005): A szakrális, a nemzeti közösség és az egzotikum élménye. A magyarországiak részvételének motivációiról a csíksomlyói pünkösdi búcsúban. In FEISCHMIDT Margit (szerk.): *Erdély-(de) konstrukciók*. Budapest–Pécs: Néprajzi Múzeum – PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, 69–84.

¹⁶⁰ VÖRÖS (2005).

¹⁶¹ VÖRÖS (2005); Mohay Tamás (2007): *Vonzáskör változásban: Búcsújárás Csíksomlyóra*. A Csíki Székely Múzeum Évkönyve 2006. Csíkszereda: Csíki Székely Múzeum, 273–324.

¹⁶² MOHAY (2006).

¹⁶³ MOHAY (2006).

rádió- és televízióműsorok. Ez a folyamat magával hozta az egyházi ünnep jelentésének módosulását. Ezáltal került elsődleges helyre a résztvevők számára a nemzeti kategóriákban való önmegjelenítés, háttérbe szorítva a vallási motivációt.¹⁶⁴

Az ebben a kutatásban is hivatkozott korábbi munkák eredményei alapján megállapítható, hogy a csíksomlyói pünkösdi búcsút, amely alapvetően egy egyházi ünnep, a politika és a médiumok egy nemzeti ünnepként is kommunikálják, ezzel segítve a magyar turisták tömeges megjelenésének előmozdítását. Ennek ellenére a búcsúra látogató tömeg érzelmi azonosulása a nemzeti ünnep üzenetével nem csak ennek köszönhető, hanem sokkal inkább a jelen lévő tömeg által megélt kollektív nemzeti közösségélménynek. Ebben jelentős szerepet játszanak a búcsún látható nemzeti szimbólumok, mint például a zarándokok által a körmenetben is feltartott helységnévtáblák, zászlók, valamint a magyar és a székely himnusz közös éneklésének élménye.¹⁶⁵

Következésképpen megállapítható, hogy a csíksomlyói búcsú egyházi jellegében az 1990 óta eltelt időszak alatt végbementek bizonyos jelentésváltozások, amelyek miatt napjainkra az ünnep arculatában markánsan jelen vannak nemzeti elemek is. Ez viszont nem kizárólag az ünnep jelentésének változásában keresendő. Erdélyben, elsősorban történelmi okokból, a vallás (mind a katolikus, mind a protestáns) különösen erős szerepet játszik a magyar identitás megőrzésében, ezért is nehéz elválasztani a vallási és a nemzettudattal összefüggő motivációt a búcsú meglátogatásában. Az interjú tapasztalatai alapján az a következtetés vonható le, hogy a hit megélése alapvetően fontos szempont a búcsúra látogatóknál, ez pedig inkább arra enged következtetni, hogy az a lehetőség vonzza a látogatók tömegeit, amelyet a hit megélése az országhatártól 400 kilométerre fekvő tömbmagyar régióban nyújt.¹⁶⁶

A csíksomlyói búcsú elemzése a turisztikai desztinációs életciklusgörbe alapján

A turizmus fejlődése egy hosszú, gyakran évtizedekig tartó folyamat, amely általában csak lassan hoz változást egy desztináció életébe. Természetesen a turisztikai fogadóterületek eltérő adottságai miatt a turizmus jellege és az okozott változások komoly eltéréseket mutatnak desztinációnként, de hasonló folyamatok minden turisztikai fogadóterület esetében megfigyelhetők. Ezt a folyamatot kívánja elméleti szinten ábrázolni a desztináció életgörbe ciklus modell, amelynek elméleti kiindulópontja, hogy az adott turisztikai desztináció iránti keresletet a helyi lakosság turizmussal kapcsolatos attitűdjével és a turizmus fejlettségi állapotával összefüggésben ábrázolja.¹⁶⁷

A legismertebb turisztikai életciklusgörbe a Butler nevével fémjelzett modell (1975). Butler szerint a turisztikai életciklusgörbe hat egymást követő szakaszból áll. Az egyes szakaszokban folyamatosan változik (növekszik, csökken) a turisták száma és típusa, a szektor fejlettsége és a turizmus hatásai.¹⁶⁸

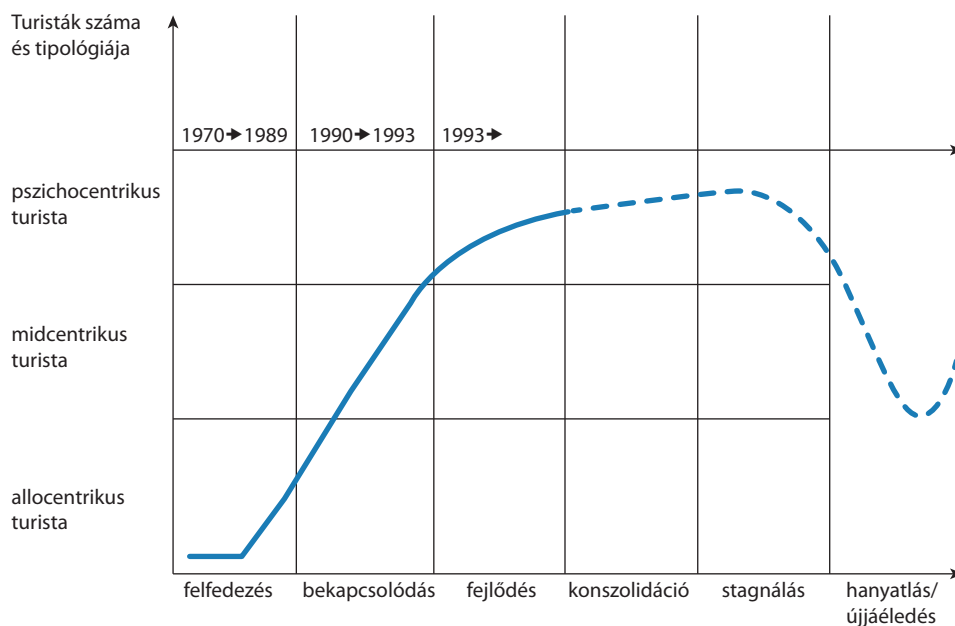
¹⁶⁴ VÖRÖS (2005).

¹⁶⁵ VÖRÖS (2005).

¹⁶⁶ VÖRÖS (2005).

¹⁶⁷ PALANCSA Attila (2007): *A turizmus társadalmi-kulturális hatásainak vizsgálata egy ökoturisztikai desztinációban. Turisztikai kutatás az Őrségben*. Doktori értekezés. Sopron: Nyugat-magyarországi Egyetem, Gazdaság folyamatok elmélete és gyakorlata Doktori Iskola.

¹⁶⁸ PALANCSA (2007).

47. ábra. Turisztikai desztinációs életciklusgörbe-modell

Forrás: Palancsa (2007): 64. alapján saját szerkesztés

Az életciklusgörbe-elméletnek több gyengesége is van. Ezek közé tartozik, hogy a nem pontosan ismert látogatószámok, illetve a látogatószerkezetre vonatkozó adatok hiánya szinte lehetetlenné teszi a pontos ábrázolást.

A csíksomlyói búcsú életciklusainak megismeréséhez szükséges a modellben szereplő turistatípusok rövid bemutatása Stanley C. Plog turizmuskutatósi megközelítése alapján:¹⁶⁹

Plog vizsgálata a kiinduló alapvetésben tekinthető a leginkább újszerűnek, amennyiben a turistákat mint populációt vizsgálta. A vizsgálat alapkérdései a nyitottság, a befogadás, az új, szokatlan tapasztalatok és élmények utáni vágy, illetve hogy a turisták mennyire vonzódnak a megszokott, az ismerős élmények után. Ezen szempontok alapján Plog három típusba különítette el a turistákat.

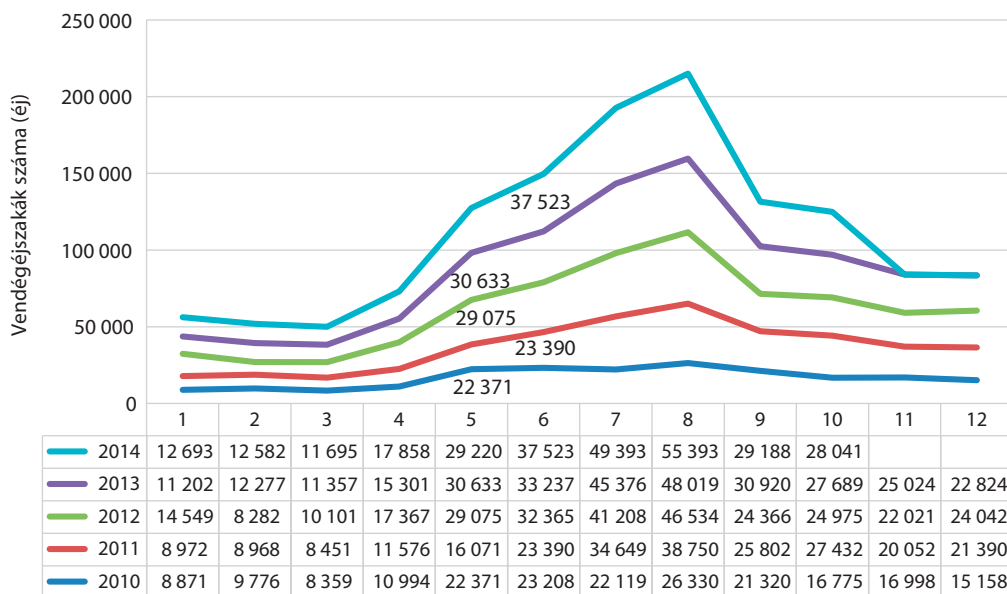
1. Allocentrikus típus: a skála egyik végét jelentő, teljesen új élmények után vágyó, ismeretlen desztinációkat látogató turista, aki kockázattvállaló típus, olyan helyszíneket, embereket és szituációkat keres, amelyek eltérnek a megszokott életvitelétől.
2. Pszichocentrikus típus: a skála másik végét jelenti. Az abszolút ismerőst, az „olyan, mint otthon” érzését kereső turisták.
3. Midcentrikus típus: a skála két vége között elhelyezkedő turistatípus, a legáltalánosabb utazó szemléletet testesíti meg. Új élményeket keres, de lehetőleg otthonos környezetben.

¹⁶⁹ Stanley C. PLOG (1974): Why destination areas rise and fall in popularity. *Cornell Hospitality Quarterly*, 14(4), 55–58.

Mint minden modellnek, a Plog-féle turistatipizálásnak is vannak hiányosságai: a különböző kulturális, társadalmi háttérrel rendelkező emberek esetében ugyanis eltérő lehet az „új élmény” és az „otthonos környezet” értelmezése, megélése. Mivel azonban itt a vizsgálat konkrét tárgya a csíksomlyói búcsú és a búcsút látogatók köre, általánosságban megállapítható, hogy jelentős eltérések nincsenek az azonos vagy hasonló vallási, kulturális háttérnek köszönhetően. A búcsún részt vevő székelyföldi és anyaországi magyarok is azonos preferenciákkal rendelkeznek, motivációjuk is alapvetően a nemzeti identitástudat vallási környezetben való megélésére irányul.

Ma a csíksomlyói búcsú Erdély turisztikai kínálatának egyik legismertebb eleme, minden évben több százezer turista érkezik ide. A búcsú által is befolyásolt szezonális turizmus gazdasági hatása érezhető a térségben: Hargita megyébe a legtöbb turista a nyári időszakban, a főszezonban érkezik. A turisztikai életciklusgörbe szerint a *csíksomlyói búcsú jelenleg a fejlődés és a konszolidáció határának fázisában van*. A helyszínen végzett kutatás is megerősítette, hogy a búcsú látogatószámát csak nagyságrendileg lehet meghatározni, és ez a szám továbbra is minden évben növekszik.

A Hargita Megye Tanácsának elemző csoportja által készített 48. ábrán a regisztrált, helyben eltöltött vendégéjszakák számának alakulása látható. A konkrét számadatokkal jelölt hónapok mutatják a pünködsdi időszakot is jellemző növekvő tendenciát. A pünködsdi búcsú idején Hargita megyébe (Csíksomlyóra) látogató turisták a grafikonon is jól látható jelentőséggel bírnak az éves látogatottság alakulásában. Minden évben megfigyelhető a grafikonok alakulásában egy emelkedés, az évről évre történő növekvő számú vendégéjszaka.

48. ábra: A Hargita megyében eltöltött regisztrált külföldi vendégéjszakák számának alakulása (éj/hónap) 2010–2014.

Forrás: Hargita Megye Tanácsa elemző csoportjának adatai alapján saját szerkesztés (2016)

A turisztikai desztinációs/termékmodellel történő vizsgálat alapja, hogy a modell elméleti kiindulópontjait hasonlítjuk össze a rendelkezésre álló adatokkal.

Az elméleti modell szerint az első életszakasz egy desztináció (jelen esetben turisztikai termék) életében a *felfedezés* időszaka.

Ez az időszak a butleri elmélet szerint kisszámú, alapvetően allocentrikus turista látogatását jelenti. Ezek a turisták felfedező szellemű, újdonságok iránt fogékony utazók. A desztinációra jellemző a turisztikai infrastruktúra hiánya, a turizmus nem bír jelentős gazdasági, társadalmi, kulturális hatással. A terület nehezen megközelíthető, a vonzerőt elsősorban a természeti értékek jelentik.

A csíksomlyói búcsú esetében a felfedezés fázisa az 1970-től 1989-ig tartó időszakra esett. A felfedezés időszakában az elmélet és a gyakorlat szinte teljesen fedte egymást. A búcsú iránt az 1970-es évektől ébredt újra az érdeklődés, ekkor elsősorban kalandvágó fiatal budapesti értelmiségiek látogatták az eseményt azzal a céllal, hogy csángókkal találkozzanak.¹⁷⁰

A modell következő szakasza a *bekapcsolódás* időszaka. Az elmélet leírása szerint ekkor kezdődik meg a turisztikai infrastruktúra fejlesztése a szállásadás és a vendéglátás területein. Megjelennek az első helyi befektetők, kialakul a látogatottsági csúcsot jelentő turistaszezon. A turisták személyes kapcsolatba kerülnek a lakossággal.

A bekapcsolódás időszaka a csíksomlyói búcsú desztinációs életszakaszában 1990 és 1993 közé tehető. A politikai fordulat éve után a búcsún részt vevő közönség száma folyamatosan emelkedett. Az 1989-ig a búcsúra látogató néhány egyetemistából olyan komoly érdeklődő tömeg lett, hogy a kegytemplom már nem volt alkalmas a látogatók befogadására. A romániai kommunista rezsim bukása utáni első szabad búcsúra érkezők döntő többségükben még erdélyiek voltak. A szentmisét és a zárandoklatot először a kegytemplom előtti téren tartották, később pedig a Somlyó-hegy völgyébe irányították át, megkezdődött a szabadtéri oltár építése. „Akkora lett a tömeg, hogy lebénult az egész környék. Akkor a templom előtti téren volt a mise, és annyian voltak, hogy ki kellett vinni a nyeregbe.”¹⁷¹

A bekapcsolódás ciklusát a *fejlődés* időszaka követi, ami a jelenlegi rendelkezésre álló adatok alapján 1993 óta folyamatosan zajlik. A modell elméleti leírása szerint ezt az időszakot alapvetően a látogatószám emelkedése jellemzi: a látogatók száma meghaladja a helyi lakosság számát. Ezzel egy időben a helyi vállalkozások száma is nő, és a marketingkommunikációs tevékenység erősödése is jellemző. Az ember alkotta attrakciók váltják fel a természeti vonzerők elsődleges szerepét. A látogatók összetételét tekintve a midcentrikus turisták kerülnek túlsúlyba.

A csíksomlyói búcsúra a fejlődés időszakában Erdély és Magyarország teljes területéről érkeznek zárandokok, továbbá a Kárpát-medence többi magyarlakta területe és a tengerentúl is képviselteti magát. A szervezésért felelős ferences testvéreknél készült interjú tanulsága szerint a turisztikai termékek fejlesztése is innentől datálható. Azzal, hogy áthelyezték a búcsút a kegytemplomból a Somlyó-hegy nyergébe, az egyház megteremtette a százezres látogatótömeg fogadásához szükséges feltételeket. Ugyanezen céllal épült fel a Makovecz Imre által tervezett szabadtéri oltár is 1996-ban. Az interjú alapján is azt állapíthatjuk meg, hogy ezekben az években alakult ki az a szállodákban, panziókban és magánházaknál elérhető szálláskapacitás, ami a mai napig is folyamatosan bővül és képes ellátni a búcsúra érkező százezres tömeget.

A *konzolidáció* időszakát lassuló növekedés és új piacok keresése jellemzi. Erőteljes marketingkommunikációs tevékenység zajlik a látogatottsági szint további fenntartásáért. Megjelennek

¹⁷⁰ MOHAY (2006).

¹⁷¹ Urbán Erik közlése szerint (2016).

a látogatók között a pszichocentrikus turisták, illetve a desztináció gazdasági életében a külföldi befektetők. A lakosság életminősége romlik, jelentkezik az elégedetlenség a turistákkal szemben.

A csíksomlyói búcsút ma fejlődő turisztikai infrastruktúra, a Mária-út folyamatos kiépülése, a *Recultivatur* című nemzetközi vallásturisztikai projektben való részvétel, az egyházi programok bővülése jellemzi. Fontos céllá vált, hogy ne csak a pünkösdi búcsú idején, hanem az év többi részében is programokkal, lelki gyakorlatokkal várják a zárandókokat. Ez a folyamat érezteti is a hatását az egyre erősebb online kommunikációnak (ferences szerzetesek blogjai, magyarországi utazási irodák honlapjai) és a Mária Út Egyesület év közben szervezett programjainak köszönhetően (mint például az IÚton zárandókat és a szakrális maratonok). A lakosság örömmel fogadja a turistákat.

A butleri elmélet következő szakasza a *stagnálás*. Ekkor a látogatószám eléri a terület teherbíró képességének határát. Alacsony kihasználtság, illetve a szezonális erős hatása jellemző. Erős a visszatérő látogatóktól való függőség, és a vállalkozásoknál gyakori a tulajdonosváltás.

Az interjúalanyok tapasztalatai szerint a csíksomlyói búcsúra látogatók számának növekedése még mindig tart, de érezhető egyfajta lassulás. Fokozódó marketingmunka érződik a növekvő nyomtatott és online médiamegjelenésben, a rendelkezésre álló szállásokat a búcsú idejére hónapokkal az ünnep előtt lefoglalják. A desztináció népszerűsége töretlen. Erős szezonális jellemző, a zárandókok programok még nem éreztetik a hatásukat.

A vizsgált modell utolsó eleme a *hanyatlás*. Ebben a szakaszban elmaradnak a tömegturisták, a vállalkozások száma egyre csökken, a turisztikai infrastruktúra leépül. A szezonális egész éves jelenséggé válik, a turisták új desztinációkat keresnek.

A hanyatlás jelenleg nem jellemző a csíksomlyói búcsúra mint turisztikai termékre, de ahhoz, hogy ez a jövőben is így maradjon, szükséges az esemény megújítása, aminek tervezése 2014-ben kezdődött meg.

A vizsgálat alapján a *csíksomlyói búcsú a turisztikai életszínvonal-görbe-vizsgálat alapján a fejlődés és a konszolidáció jegyeit egyaránt mutatja*. A látogatószám növekedése még mindig jelentős, de lassuló tendenciát mutat. A látogatók száma sokszorosan meghaladja a helyi lakosság számát, egyre több vállalkozás épül a turizmusra, de még számos feltáratlan lehetőség rejlik a desztináció adottságai között, amelyre a térség, egyelőre fejlesztési tervek formájában, de reagálni látszik.

A búcsú termékkínálata állandósult, az összetétele stagnál, azonban az összes érdekelt egyetért abban, hogy a megújulás érdekében szükséges fejleszteni a turisztikai infrastruktúrát, ami elsősorban a rendelkezésre álló kapacitások összegzését, a turizmusban érdekelték összefogását jelentené.

Helyi turizmusfejlesztési elképzelések

Hargita megye településeinek vendégforgalmi adatai szerint Csíkszereda (Csíksomlyó) jól szerepel, a második legnépszerűbb desztináció Hargita megyében. A vallási turizmus pedig a felmérés alapján a negyedik helyen áll a különböző turizmustípusok népszerűsége szempontjából.¹⁷²

A csíksomlyói búcsú és a vallási turisztikai értékekben rejlik kiaknázatlan potenciál azonban szerencsére nem került el a helyben élő szakemberek figyelmét sem, és az elérhető tervdokumentumok is foglalkoznak a településre utazók körének bővítésével. Ez a célja a *Recultivatur*

¹⁷² Pro Educatione Egyesület – Tanulmányi és Felnőttképzési Hálózat (2014): *Csíksomlyó, mint lelki-szellemi központ. Recultivatur Projekt*. Turisztikai fejlesztési koncepció, Csíkszereda.

című nemzetközi vallásturisztikai projektnek is, amelynek keretében elkészült a *Csíksomlyó, mint lelki-szellemi központ – Turisztikai fejlesztési koncepció* Hargita Megye Tanácsának gondozásában.¹⁷³

A fejlesztési koncepció három pontban foglalja össze Csíksomlyó turisztikai vonzerejét és a fejlesztések lehetséges irányait:

- Szakrális projektek, tervek: a szerzők a lelki-szellemi központtal az egész éves vallási turisztikai termékkínálat összefogását és komplex marketingjét kívánják megoldani. Az internetes felületeken elérhető teljes éves programkínálat könnyen tervezhetővé teszi a csíksomlyói utazás megszervezését.
- Gazdasági projektek, megvalósítások: a második pillér a kegyhely finansziális szükségleteit hivatott fedezni. Ennek érdekében működik konferencia-központ, hotel és étterem is. Az elképzelés részét képezi még a saját termékek kialakítása és a helyi kis- és közép-vállalkozások bevonása is.
- Szellemi projekt: főgyházmegyei kezdeményezés az egyház felnőttképzési elképzeléseinek megvalósítására, oktatási program a Pro Educatione Egyesület szervezésében. A projekt professzionális kommunikációs hálózat kiépítésére törekszik mind a tagszervezetek, mind a külső forráslehetőségek között.¹⁷⁴

A lelki-szellemi központ létrehozásának célkitűzéseit összehangolták a Hargita megye turisztikai és kulturális fejlesztési stratégiáiban megfogalmazott főbb fejlesztési irányvonalakkal is. A koncepciók mindkét esetben külön hangsúlyozzák a pütkösdí búcsú szerepét turisztikai szempontból is. A vallási szakrális értékek mellett a természeti környezet is fontos szerepet kap a turistákat Csíksomlyóra vonzó kínálati mixben.

A vallási és a kulturális turizmus több esetben is összetetalálkozik, gyakran részlegesen vagy teljesen is fedi egymást, így van ez az Ezer Székely Leány Napja vagy a pütkösdí csíksomlyói búcsú kapcsán is.

Következtetések

Jelen kutatás célja alapvetően a csíksomlyói pütkösdí búcsú vallásturisztikai szerepének, változó jellegének, nemzeti és turisztikai jelentőségének feltárása volt.

A kutatás összegzésekképpen megállapítható, hogy a 2023-ban 456. alkalommal megrendezett búcsú történetében a nagy népszerűséget hozó 1990 óta eltelt 33 év a kegyhely létezésének történelmi távlataihoz viszonyítva elhanyagolható tényező. A 33 év viszont elég hosszú idő ahhoz, hogy bizonyítsa, a több százezer látogatót vonzó négynapos ünnep fellendülése, népszerűségének folyamatos, napjainkban is zajló növekedése egy hosszú távú folyamat, amelyre érdemes építeni.

A vizsgálat során gyűjtött adatok és az ezek felhasználására alkalmazott turisztikai desztinációs életciklusgörbe-modell segítségével az is megállapítható, hogy az érdeklődés növekedése, ha lassuló ütemben is, de folyamatos. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy 1990 óta még mindig egyre többen érkeznek a rendezvényre, de már nem exponenciálisan növekvő tömegekről van szó. Ez azt is jelenti, hogy a település befogadóképessége néhány éven belül a pütkösdí ünnep idején eléri a végső határát.

¹⁷³ Pro Educatione Egyesület (2014).

¹⁷⁴ Pro Educatione Egyesület (2014).

A terepkutatás során szintén bizonyítást nyert, hogy noha a csíksomlyói ferences szerzetesek a búcsú szervezését önállóan bonyolítják le, a rendezvény a nagy volumene ellenére is sikeresnek mondható mind szakrális nézőpontból (hiszen a híveknek öt napon keresztül lehetőségük van lelkigyakorlatok megélésére), mind pedig turisztikai szempontból (a vendégek és a helyiek is változatlan örömmel fogadják a búcsús tömeget évről évre). A búcsú gazdasági tekintetben is sikeresnek mondható: bár konkrét adatok nem állnak rendelkezésre ezen a téren, de az interjú során az a nézőpont került előtérbe, hogy a kis- és középvállalkozások is tudnak profitálni pünkösdkor a városba érkező tömegből.

A környezeti hatások tekintetében sem derült fény negatív hatásra. A rendezvény jellege szavatolja a látogatók figyelmes magatartását, ezen a téren is folyamatos fejlődés tapasztalható.

A terepkutatás során az a hipotézis, miszerint a búcsú egy világi, össznemzeti irányba tolodott volna el, nem bizonyult helytállónak. A tapasztalat alapján a búcsú eredeti jellege és célkitűzése napjainkra sem változott, sőt az egyház által elsődlegesnek tekintett cél, a hit megélése továbbra is egyértelműen a leghangsúlyosabb tényező. Az egyház hivatásából fakadóan ez a rendezvény nem turisztikai termékként kezelt esemény, a turisztikai alátámasztottsága ezért nem is elsődleges feltétel. A szervezés egyházi jellegét tekintve, a csíksomlyói búcsú esetében a turisztikai alapelvek hiányoznak, de ezek beépítése nem is szerepel a célok között.

Javaslatok

A csíksomlyói búcsú turisztikai jellegű vizsgálati témaként nem tekinthet vissza nagy múltra. Az utóbbi években több médium, illetve szervezet is kísérletet tett a búcsúra látogatók számának valamilyen formában történő mérésére. A tervezett további kutatások elősegítése érdekében fontos lenne egy látogatószám-mérésre irányuló módszertan kidolgozása és a látogatószám megállapítása.

Az erdélyi tapasztalatok alapján a helybéli igények leginkább egy átgondolt turisztikai infrastruktúra fejlesztését tartanák elsődlegesen szükségesnek. A kegytemplom és közvetlen épített környezete műemlékvédelem alatt áll, így gyakorlatilag lehetetlen nagy volumenű építészeti beruházások lebonyolítása. A fejlesztések tekintetében elsősorban az egyházi ingatlanok felújítására lenne nagy igény, illetve egy ferences múzeum építésére, amely be tudná mutatni a rend 500 éves történetét, a felhalmozott szellemi, tárgyi kincseket.

Az összes meghatározó szereplő (szerzetesek, civilek, önkormányzat) véleménye szerint a legfontosabb feladat a beutazó turisták érdeklődésének felkeltése Csíksomlyó iránt a búcsú idején kívül is, illetve az odautazók lehető leghosszabb ideig történő ott tartása. Ennek érdekében próbálják élnékníteni a vallási turizmus iránti érdeklődést egyházi rendezvények, lelkigyakorlatok szervezésével, különböző projektekkel és a civil szervezetek munkájával.

Csíksomlyó mint turisztikai desztináció a fejlődése tekintetében sokat köszönhet a pünkösdi búcsúnak. Annak érdekében, hogy a kegyhely ne essen a szezonális csapdájába, és egy egész évben látogatott vallási célpont lehessen, tudatosabb, professzionálisabb és átgondoltabb marketingtevékenységre (főként termékfejlesztésre és marketingkommunikációs tevékenységre) lenne szükség. A búcsún kívül több egyházi ünnep népszerűsítésére lenne szükség, hogy a pünkösdi búcsúhoz hasonlítható értékű ismertségre tegyenek szert, ezzel is növelve a kegyhely kiegyensúlyozott látogatottságát.

5.2. Kérdőív – A csíksomlyói búcsún való részvételről

1. Járt-e már a csíksomlyói búcsún?
 - a) *igen* (kérjük a 4. kérdéstől válaszoljon)
 - b) *nem* (kérjük a következő két kérdésre válaszoljon még. Köszönjük.)
2. Ha NEM, kérem, nevezze meg az okát, amely miatt még nem volt a csíksomlyói búcsúban (több válasz is bejelölhető):
 - a) Hívő vagyok, de más felekezethez tartozom
 - b) A pünkösdi ünnepét a családommal töltöm
 - c) Nem vagyok hívő
 - d) Nem érdekel a zárandoklás és a búcsú
 - e) Korábban láttam már híradásokat róla, és ez kielégítette „kíváncsiságomat”
 - f) Anyagi okok
 - g) A tömeg miatt
 - h) Messze van
 - i) Nincs kivel elmennem oda
 - j) Bizonytalan időjárás a szabadtéri rendezvényhez
 - k) Egyéb:
3. Mi ösztönözné arra, hogy egyszer mégiscsak részt vegyen a csíksomlyói búcsún?
 - a) Szabadidős turisztikai programhoz kötődne
 - b) Anyagi feltételek teljesülése
 - c) Egyéb:
4. Ha IGEN, hány alkalommal:
 - a) Egyszer
 - b) Kétszer
 - c) Több alkalommal: (kérjük, számmal írja be)
5. A csíksomlyói búcsúba való utazását mi motiválta? Kérjük, minden sorban jelölje 1-től 5-ig, hogy az adott tényező mennyire motiválta Önt az utazásban. (5 – a leginkább ezért ment; 1 – a legkevésbé ez motiválta; 0 – egyáltalán nem ezért ment Csíksomlyóra. Az egyes sorokat egymáshoz is viszonyítsa.)
 - a) Pünkösdi ünnepe.....
 - b) Istennel való találkozás lehetősége
 - c) Közösségélmény megélése
 - d) Mária iránti tisztelet.....
 - e) Az összmagyarság találkozóhelyén a nemzettudat erősítése
 - f) Gyógyulás szándéka.....
 - g) Kikapcsolódás, pihenés.....
 - h) Kíváncsiság
 - i) Egyéb:

6. Hogyan, milyen közlekedési eszközzel érkezik a csíksomlyói búcsúra? (Az egyes alkalmak külön jelölhetők, így több válasz lehetséges.)
- Vonattal
 - Busszal
 - Autóval
 - Gyalogos zarándokként
 - Egyéb:.....
7. Milyen szervezésben érkezett? (Az egyes alkalmak külön jelölhetők, így több válasz lehetséges.)
- Egyénileg
 - Gyülekezettel, egyházközséggel
 - Barátokkal
 - Utazási irodával. Kérem, jelölje meg, melyikkel:
 - Egyéb:.....
8. Az utazása/zarándoklata során hány éjszakát töltött szálláshelyen? (Erdélyben)
- 1 éj
 - 2 éj
 - 3 éj
 - 4 éj
 - 5–7 éj
 - 8 vagy több éjszaka: (kérjük, számmal írja be)
 - Nem vettem igénybe fizetős szálláshelyet, mert itt lakom
 - Nem vettem igénybe fizetős szálláshelyet, mert rokonnál aludtam
 - Nem vettem igénybe fizetős szálláshelyet, mert barátoknál, ismerősöknél aludtam.
9. Milyen típusú szálláshelyen szállt meg? (Az egyes alkalmak külön jelölhetők, így több válasz lehetséges.)
- Zarándokszállás
 - Hotel, panzió
 - Vendégház, kiadó szoba
 - Egyéb:.....
10. A csíksomlyói búcsúnak mely részei a legérdekesebbek, legvonzóbbak az Ön számára? (Több válasz is bejelölhető)
- A búcsúra vezető út megtétele
 - A csíksomlyói búcsú szentmiséjén a prédikáció
 - A csíksomlyói búcsú szentmiséjén a szentgyónás lehetősége
 - Más magyarokkal való találkozás lehetősége
 - A csíksomlyói kegyszobor meglátogatása
 - A búcsú mellett a pihenés, kikapcsolódás, más látnivalók megtekintése
 - Egyéb:.....
11. A csíksomlyói búcsúba történő látogatását kiegészítette-e más szabadidős programokkal?
igen – nem

12. Ha a válasza igen, kérem, jelölje meg, hogy mely településeket és mely látnivalókat tekintette meg!

a) Települések:

b) Látnivalók:

13. Volt-e olyan szolgáltatás, melyet a csíksomlyói búcsú idején hiányolt? Kérem, nevezze meg ezt/ezeket:

.....

14. Milyen javaslata lenne ezek javítása érdekében?

.....

Szociodemográfiai kérdések

15. Kérjük, jelölje meg életkorát:

a) 14–18;

b) 19–25;

c) 26–35;

d) 36–45;

e) 46–65;

f) 66 év felett

16. Neme: nő – férfi

17. Lakhelye (település):

.....

18. Tartozik-e valamelyik felekezethez? Ha igen, kérjük, adja meg, melyikhez! (nem kötelező):

.....

5.3. Szakmai szervezetek, közösségek

Az alábbi szakmai szervezetekhez juttattuk el a kérdőívet.

Szakmai-társadalmi szervezetek és közösségek honlapjai és online közösségi felületeken lévő oldalai.

- Zarándok turizmusért
- Magyar Zarándokút
- Vallási turizmus – Zárt körű csoport
- Vallási turizmus Magyarországon
- Csíksomlyó – Szervezet
- Csíksomlyói búcsú – Egyházi vallási szervezet

- Csíksomlyói búcsú – Közösség
- Csíksomlyói Kegytemplom – Közösség
- Csíksomlyó – Kegyhely – Vallási szervezet
- Székelyföldi Turizmus – Utazás – szabadidő
- Vallási turizmus – zárt csoport
- Csíksomlyói zárandoklat – Közösség
- Csíksomlyóra megyünk. Együtt a magyarság!
- Csíksomlyó – Kegyhely
- Csíksomlyói Pünkösdi Búcsú – Nyilvános csoport
- Korábbi 2016 Csíksomlyói zárandoklat – Pünkösdi Búcsú-résztvevők
- Csíksomlyói Kegytemplom
- Csíksomlyó Expressz
- Székely Gyors és Csíksomlyó Expressz – Közösség
- Székely Gyors és Csíksomlyó Expressz – Nyilvános csoport
- Kárpát-medencei Turizmus Egyesület
- Zárandok Kaland
- Ifjúsági Gyalogos Zárandoklat – Közösség
- Ifjúsági Gyalogos Zárandoklat – Zárt csoport
- Nyárárdmente Kistérségi Társulás

Felsőoktatási intézmények, szakmai online napilapok és a Nemzetstratégiai Kutatóintézet média-felületei.

- Kodolányi János Főiskola
- Budapesti Corvinus Egyetem
- Veszprémi Egyetem
- Széchenyi István Egyetem
- Metropolitan Egyetem
- Pécsi Tudományegyetem
- Turizmus Bulletin Online
- Turizmus Online
- Nemzetstratégiai Kutatóintézet

5.4. A csíksomlyói búcsúba történő utazások „egyéb” motivációira adott válaszok

Az Erdélybe történő utazás vágya így fogalmazódott meg a válaszadóknak.

- *Erdély nevezetességeinek megtekintése.*
- *Összességében az erdélyi magyarok vendégszeretete, kultúra, gyönyörű tájak, ételek.*
- *A két himnuszért.*
- *Megélni ezt a szép nagy magyar közösséget a világ minden tájáról. Magam is már 45 éve Svájcban élek.*
- *Kirándulás.*
- *Megismerni az erdélyi embereket, és a kultúrájukba betekintést nyerni.*
- *Gyimesbükk és Szép-havas.*
- *A hely varázsa, az ott élő emberek hatalmas mértékű szeretete.*
- *Nagyon szeretem Erdélyt.*

- Erdélybe menni mindig öröm.
- Mert szeretem Erdélyt.
- Székelyföld megismerése, találkozás és zárandoklás a helyiekkel.
- Találkozás székelyföldi ismerőseimmel, barátaimmal.
- Gyönyörű táj.
- Erdély csodáit megélni.
- Az erdélyiek vendégszeretetének élvezete.
- Azelőtt még sohasem jártam Erdélyben.
- Szeretem Erdélyt. A második Hazám.
- Erdély látványa.
- Őseim onnan származnak, de soha nem voltam még Székelyföldön.
- Előtte sosem jártam Erdélyben, szerettem volna kicsit körülnézni.
- Erdély és az ott rekedt magyarok iránti érdeklődés.
- 1) nagy-magyarországi zárandoklat; 2) a csíksomlyói kegytemplom felkeresése; 3) ismerkedés erdélyi/csángó vagy más országokból jövő magyarokkal.
- Még sosem jártam Erdélyben és nagyon szerettem volna látni a szép erdélyi tájat.
- Összetartozásért.
- Erdély népszerűsítése érdekében.

A szakralitással összefüggő motivációkra utalnak az alábbi válaszok.

- A csángók, mint a kegyszobor valamikori védelmezői, a csángó mise.
- Úgy éreztem, hogy engem hív a csíksomlyói Szűz Mária.
- Hagyomány megélése, keresztaljával.
- Imádkozni szerettemért.
- A szakralitás megélése.
- Hálaadás.
- Igen, hálát adtam a Szűzanyának, amiért meggyógyult a fiam.
- Lélekben feltöltődni, elhunyt szerettemmel lélekben találkozni.
- Imádkozni Máriához.
- Lelki megnyugvás.
- Mert zárandokhely és szeretem.
- Valami nagyon fontosat szeretünk volna kérni a férjemmel, azért zárandokoltam (pl. egyszer azért, hogy szülessen még egy gyermekem, és úgy is lett).
- Csak a búcsú miatt.
- Családomért imádkozni, hálát adni.
- Vágytam rá.
- Visszaszerezni az emberekbe vetett hitet.
- Zárandokvonat miatt.
- Az első székely gyorsal mentem 2007-ben. Óriási élmény volt!
- Lelki feltöltődés, ima, szakralitás.

A személyes jellegű motivációkra utalnak az alábbi válaszok.

- Szüleimhez mentem, mert nagyon távol vagyok tőlük.
- Családlátogatás.
- Családommal, családomért.
- Hazalátogatás.
- Édesanyám emlékére. Az ő álma volt, én eljutottam oda.
- Találkozás kint élő hozzátartozókkal a búcsú helyszínén.

A munkával kapcsolatos motivációkra utalnak az alábbi válaszok.

- *Önkormányzati bizottsági tagság, intézeti kiküldetés.*
- *Munkahelyi szervezés.*
- *Munkahelyi közösség erősítése.*
- *Munka jellegű tevékenység.*
- *Tudósítóként utazom.*